

KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL
NÉPESÉGTUDOMÁNYI KUTATÓINTÉZETÉNEK
KUTATÁSI JELENTÉSEI

66.

KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL
NÉPESSÉGTUDOMÁNYI KUTATÓINTÉZET

Igazgató:

Spéder Zsolt

ISSN 0236-736-X

ISBN 963 7109 70 6

KSH NKI
Budapest
Angol u. 77.
1149

© Gödri Irén

kshnki@mailop.ksh.hu

GÖDRI IRÉN

**A HÁZASSÁGI KAPCSOLATOK
MINŐSÉGE ÉS STABILITÁSA**

Elméleti támpontok és mérési lehetőségek

Budapest
2001/1

TARTALOMJEGYZÉK

BEVEZETŐ	9
I. A HÁZASSÁG MINŐSÉGE ÉS STABILITÁSA KÖZÖTTI ÖSSZEFÜGGÉS	12
II. A SZEMLÉLETBELI, ÉRTÉKRENDBELI ÉS ATTITŰDBELI VÁLTOZÁSOK HATÁSA A HÁZASSÁGOK MINŐSÉGÉRE ÉS STABILITÁSÁRA	16
III. A HÁZASSÁG MINŐSÉGÉNEK ÉS STABILITÁSÁNAK MÉRÉSI LEHETŐSÉGEI ...	19
3.1. A minőség indikátorai	19
3.2. A stabilitás szubjektív indikátorai	26
IV. MÓDSZERTANI SZEMPONTOK A MINŐSÉG ÉS A STABILITÁS VIZSGÁLATÁBAN	30
V. A HÁZASSÁGOK MINŐSÉGE ÉS/VAGY STABILITÁSA ALAPJÁN FELÁLLÍTOTT KÜLÖNBÖZŐ HÁZASSÁG-TIPOLOGIÁK	33
VI. A HÁZASSÁG MINŐSÉGÉNEK ÉS STABILITÁSÁNAK ALAKULÁSÁT MEGHATÁROZÓ FONTOSABB TÉNYEZŐK	36
6.1. A házasság minőségét befolyásoló tényezők	36
6.2. A házasság stabilitását, illetve a válást befolyásoló tényezők	40
ÖSSZEFOGLALÁS	44
MELLÉKLETEK	
1. A HÁZASSÁGI KAPCSOLATOK MINŐSÉGÉNEK ÉS STABILITÁSÁNAK MÉRÉSÉRE ALKALMAZOTT SKÁLÁK	49
2. JAVASLAT A HÁZASSÁGOK MINŐSÉGÉT ÉS STABILITÁSÁT MÉRŐ KÉRDÉSPROGRAMRA.....	64
IRODALOMJEGYZÉK	67

Mottó:

„És a Házasság, Mester?

És ő így válaszolt:

Együtt születetek, és együtt is maradtok mindörökre.

Együtt lesztek akkor is, amikor a halál fehér szárnyai szétszórják napjaitokat.

Bizony mondom, együtt lesztek, még az Isten csöndes emlékezetében is.

De együttlétetekben legyenek távolságok.

És a mennyek szellői táncoljanak kettőtök között.

Szeressétek egymást, de a szeretetből ne legyen kötelék:

Legyen az inkább hullámozó tenger lelketek partjai között.”

(Kahlil Gibran: A próféta)

BEVEZETŐ¹

Magyarországon az utóbbi két évtizedben felerősödtek azok a demográfiai folyamatok, amelyek a család és a házasság intézményének – sokak szerint – válságát, de legalábbis átalakulását jelzik. Ezek közül a leglátványosabbak: a házasságkötési gyakoriság visszaesése, az ennek ellenére magas értékek közt ingadozó, majd növekvő válási gyakoriság, a termékenység csökkenése, a házasság nélküli együttélések terjedése, s ezzel együtt a házasságon kívüli születések arányának emelkedése. E változásokkal, melyeknek gyökerei évtizedekkel korábbra nyúlnak vissza, Magyarország mintegy felzárkózott Európa nyugati régiójához, ahol ezen tendenciák kibontakozása már korábban megfigyelhető volt.

A felsorolt, egyre markánsabban kirajzolódó folyamatok egymással összefüggésben állnak és kölcsönösen alakítják egymást. Így például a válások elterjedése s társadalmilag egyre inkább elfogadottá, megszokottá válása tovább csökkentheti az (egyéb okok miatt) amúgy is alacsony házassági kedvet. Ennek szinte várható következménye az élettársi kapcsolatok elterjedése, ami viszont – e kapcsolatok sajátos minősége következtében – negatív hatással van a termékenység alakulására. A termékenység csökkenésével pedig – a kis létszámú évfázatok házassági korba kerülésekor – tovább csökken a házasságkötések száma.

Valamennyi folyamat kibontakozásának hátterében a társadalmi, gazdasági tényezők, valamint szemléletbeli, értékrendbeli változások komplex együttese mellett megtalálható – ha csak áttételesen is és egyéb tényezőkkel összefonódva – a házasságok stabilitásának utóbbi évtizedekben tapasztalható sérülékenysége. Tehát a házasságkötési gyakoriság és a termékenység csökkenése, valamint az élettársi kapcsolatok és a házasságon kívüli szülések elterjedése mögött minden bizonnyal a házasságok instabilitásának általánosan tapasztalható elterjedése és az ezzel együtt járó szemléletváltás is meghúzódik. A felsorolt trendek vélhetően a házasság jelentőségének csökkenését tükrözik (*Bumpass–Sweet, 1995*), és mivel a legtöbb nyugati, iparosodott társadalomban érvényesülnek, a kutatók szerint okaik nem feltétlenül a családpolitikában keresendők, és az sem valószínű, hogy a családpolitika képes megfordítani őket. Megfordulásukat (vagy legalábbis megtorpanásukat) elsősorban a házassági kapcsolatok tartósságától, stabilitásuk erősödésétől, s végső soron a házasság mint intézmény megítélésének, értékrendben elfoglalt helyének megváltozásától lehet remélni.

Másfelől azonban nem hagyható figyelmen kívül az sem, hogy a házasságok tartósságának, stabilitásának növelése, a válások gyakoriságának visszaszorítása csak a házasságok minőségének javulása mellett jelenthet elérendő társadalmi célt, ugyanúgy, mint ahogy a halandóság csökkentése és az élettartam növelése is csak az életminőség javításával együtt lehet kívánatos. A házasságok működésének megértéséhez a minőségük vizsgálata elengedhetetlen, nem csak azért, mert a minőség az egyik fontos meghatározója a házasságok stabilitásának,

¹A tanulmány átdolgozott és bővített változata a szerző egy korábbi munkájában szereplő problémakörnek, mely elemzés a „Towards European System of Social Reporting” (IC-20-LT97-0048) kutatás keretén belül készült. Folytatását az Andorka Rudolf Társadalomtudományi Társaságtól elnyert ösztöndíj tette lehetővé.

hanem azért is, mert a stabilitás elemzése önmagában nem nyújt hiteles és teljes képet a felbomló házasságokról, s még kevésbé a fel ugyan nem bomló, de kiüresedett, a benne élők szükségleteit már rég ki nem elégítő, elértéktelenedett házastársi kapcsolatokról.

Vitathatatlan tény, hogy a házasság minősége (s elsősorban ennek szubjektív vonatkozása) az élet valamennyi területére kihat. Különböző kutatások eredményei azt igazolják, hogy a megfelelő családi háttér alapvető jelentőségű az életcélok elérésében, az önmegvalósításában, a küzdőképesség, a pozitív beállítódás és az alkalmazkodóképesség növelésében, a külső-belső egyensúly megteremtésében és megőrzésében. A házas egyének általában boldogabbak és egészségesebbek, mint az egyéb családi állapotúak (*Haring-Hidore et al., 1985; Glenn-Weaver, 1988; Goldman, 1993*), és kevésbé hajlamosak a depresszióra (*Pearlin-Johnson, 1977*). Egy 17 országot átfogó vizsgálat eredményei is azt tükrözik, hogy a házas családi állapot nagyobb szubjektív anyagi jóléttel és jobb egészségi állapottal jár együtt (*Stack-Eshleman, 1998*). Azt is megállapították, hogy a házasságnak a jobb egészségi és anyagi állapottól függetlenül is van boldogságot növelő hatása, s ezt az *érzelmi támogatás* tényezőjének tulajdonították. Azaz a valakihez tartozás biztonságérzete, a házasság nyújtotta érzelmi támasz jelent boldogságnövelő tényezőt. Ez a hatás elvileg az élettársi kapcsolatoknál is érvényesülhet, ennek ellenére a házassági és élettársi kapcsolatok minőségét összehasonlítva a kutatók arra a következtetésre jutottak, hogy a házasság nélkül együttélő párok kapcsolattára általában alacsonyabb minőség jellemző, mint az azonos demográfiai ismérvekkel és kapcsolattartással rendelkező házaspárok esetében (*Brown-Booth, 1996*).

A családi légkörnek tehát testi, lelki és szociális téren egyaránt meghatározó szerepe van a családtagok életében. Hosszan lehetne sorolni a család (s vele együtt a házasság) mellett szóló érveket, kezdve a szocializációban játszott szerepétől, a különböző devianciákkal szemben kifejtett védő hatásán keresztül egészen az élettartamra gyakorolt pozitív hatásáig. Mindez azonban nagy valószínűséggel csak a jól működő, a felmerülő konfliktusokat hatékonyan kezelni/megoldani képes, tagjainak biztonságos hátteret jelentő családokra, illetve házassági kapcsolatokra érvényes. Mert a megoldatlan konfliktusokkal, feszültségekkel terhelt családi légkör valamennyi esetben éppen az ellenkező, negatív hatást fejtheti ki.

Walter Gove és társai 1983-ban rámutattak arra, hogy tulajdonképpen a *házasság minősége* a kulcstényező a stressz megelőzésében, illetve feldolgozásában (*Gelles, 1995*). Ugyanis a boldogtalan házasságban élőknel rosszabb mentális és pszichikai egészséget találtak, mint azoknál, akik soha nem kötöttek házasságot.

Hogy hol a határ a védő-óvó és az ártó családi klíma között, és meddig érdemes elmenni a házasság mindenáron való megőrzéséért folytatott küzdelemben, illetve honnan nevezhető egy házasság végképp és visszafordíthatatlanul elrontottnak, s a válasz a lehető legjobb megoldásnak – nehéz meghatározni. Minden bizonnyal nem is lehet, csupán a szubjektív megítélések alapján, hiszen családonként, illetve egyénenként változhatnak az igények, elvárások, az értékek és normák, a problémamegoldó készségek, konfliktuskezelő minták, kommunikációs sémák stb. Ugyanazok a tényezők, ugyanaz a helyzet nem egyformán készíti házasságuk felbontására a különböző embereket. Sőt szubkultúránként és társadalmanként is

eltérő lehet annak megítélése, hogy „mennyi fér bele” egy házasságba, s melyek azok a körülmények, amelyek esetében a válás elfogadott vagy akár támogatott.

Meg kell említenünk végül a rossz minőségű és instabil házasságok szerteágazó következményeit is. A termékenységre irányuló negatív hatás, amelyre már utaltunk, abból fakad, hogy a diszfunkcionális házasság csökkenti a szülési hajlandóságot, a válás pedig kérdéssé teszi a további gyermekvállalást. Nagyobb a veszélye a különböző deviáns magatartások (alkoholizmus, öngyilkosság stb.) kialakulásának is az elváltak, valamint a rossz házasságban élők körében. Továbbá a válás, pontosabban az azt megelőző és követő konfliktushelyzetek, valamint a rosszul működő házasság kedvezőtlen hatással lehetnek az érintett gyermekek későbbi életére (kapcsolati zavarokat, párválasztási nehézségeket, szerepzavarokat eredményezve), illetve a negatív minta által demográfiai magatartására is. A házasságok jelenlegi stabilitása és minősége meghatározó lehet a következő generációk házassággal szembeni attitűdjének alakításában is.

I. A HÁZASSÁG MINŐSÉGE ÉS STABILITÁSA KÖZÖTTI ÖSSZEFÜGGÉS

A házassági kapcsolatok minősége és stabilitása, mint látható, egy sor egyéb folyamat, jelenség mögöttes tényezője, s hatásukat többnyire nem könnyű szétválasztani. Célszerűnek látszik tehát a házasság stabilitását és a házasság minőségét meghatározó tényezőket, valamint a közöttük levő összefüggést együttesen megvizsgálni.

A házasság stabilitásának egyértelmű kritériumai a házasság élettartama és megszűnési módja, illetve a házaspáraknak egy adott időpontban a házasságuk megőrzéséhez vagy felbontásához való viszonyulása, azaz az ún. *válási hajlam* megléte vagy hiánya. Ez utóbbinak két összetevője van: egy kognitív és egy viselkedésbeli. A kognitív elem a házasság megromlásának tudatosulását, valamint a válás fontolgatását foglalja magába. A viselkedésbeli elem már cselekvést is tartalmaz: a válásról való beszélgetést a barátokkal vagy a házastárssal, segítség- és tanácskérést, kölönköltözést stb. (Johnson et al., 1986). Sokkal nehezebb azonban a házasság minőségének (quality) a pontos meghatározása. A szakirodalomban erre vonatkozóan – mintegy ennek körülírására – használják a boldogság (happiness), a harmónia (harmony), az elégedettség (satisfaction), az alkalmazkodás (adjustment) fogalmakat is. A házasság minőségének méréséhez nélkülözhetetlen a fogalom minél átfogóbb definiálása és konceptualizálása, azaz dimenzióinak, mutatóinak meghatározása.

Mielőtt azonban rátérnénk a házasságok stabilitását és minőségét „mérő” szubjektív indikátorok számbavételére, szükségesnek tartjuk e két fogalom – stabilitás és minőség – tartalmát, egymáshoz való viszonyát tisztázni, valamint e viszonyt befolyásoló tényezőket bemutatni.

Feltehető a kérdés: mitől jó és tartós egy házasság? Vagy: mikor nevezhető sikeresnek? Feltételezhető-e az, hogy valamennyi válással végződő házasság rossz minőségű volt, míg a fennmaradók jobb minőségűek, kielégítőbbek? És ha nem: miért bomlik fel az egyik, és mitől marad fenn a másik?

Az, hogy a stabilitás nem feltétlenül jelenti a házasság sikerességét is, ma már közismert és bizonyított tény a családszociológiai irodalomban. De nem azonos tartalmú a házasság minőségének és sikerességének a fogalma sem.

A *stabilitást* - mint említettük - a házasság tartóssága, valamint egy adott időpontban a házaspárakra jellemző válási hajlam, illetve ennek hiánya tükrözi. A *házasság minősége* megnyilvánulhat a felek szubjektív értékelésében (tehát abban, hogy megítélésük szerint mennyire „jó”, számukra mennyire kielégítő a házasság), de megnyilvánulhat az egymással szemben tanúsított magatartásukban is, kapcsolatuk jellemzőjeként.

A *házasság sikeressége* arra vonatkozik, hogy mi történik a házasságban egy bizonyos időtartam alatt. Tehát az a házasság, amelyik fennáll, és amellyel a benne élők elégedettek:

sikeres, amelyik viszont felbomlott, vagy nem bomlott ugyan fel, de a házaspár hosszú távon elégedetlen vele: sikertelen. (Glenn, 1990). Úgy tűnik tehát, hogy a *sikeresség* a házasság *stabilitását és minőségét együttesen* foglalja magába.

A házasság sikerességének, „beválásának” objektív és szubjektív kritériumai egyaránt megkülönböztethetőek (Buda–Szilágyi, 1988). Az objektív kritériumokat a szerzők szerint a házassággal kapcsolatos társadalmi normák és elvárások jelentik, mint amilyen például az önfenntartási funkció, a reprodukív funkció, valamint a személyiségfejlesztő funkció teljesítése. Mivel ezek elsősorban a stabil házasságokban valósulnak meg, a stabilitás is a házasság sikerességének objektív kritériumai közt szerepel.

A házasság sikerességének szubjektív kritériumai között a házassággal való elégedettséget, a házastársak közötti pozitív érzelmi viszonyt és a kölcsönös alkalmazkodást emelik ki. Tehát valójában a házasság minőségének különböző vetületei fejezik ki a sikeresség szubjektív kritériumait.

Összefoglalva: egy házasság akkor nevezhető sikeresnek, ha tartós és stabil, a társadalmi elvárásoknak eleget tesz, a benne élők elégedettek vele, jó minőségűnek ítélik, és egymással szembeni magatartásukban, viszonyulásukban is ez tükröződik. A házassággal szembeni társadalmi elvárások koronként, társadalmanként, sőt egy társadalmon belül rétegenként is eltérőek lehetnek. A szubjektív kritériumok viszont az egyéni elvárásoktól, igényektől függenek, ezeket pedig a különböző értékek, preferenciák határozzák meg, így szintén sokfélék lehetnek.

Előfordulhat, hogy rossz minőségű házasságok, a felek szubjektív elégedetlensége ellenére is, hosszú távon fennmaradnak akár „holtomiglan-holtodiglan”, míg másfelől látszólag jó minőségű házasságok, melyekre a felek viszonylagos elégedettsége jellemző, „hirtelen” véget érnek, ha felbukkan egy jobbnak tűnő alternatíva. S e két véglet között a lehetséges esetek végtelen kombinációja lelhető fel. Mi áll akkor a stabilitás mögött, ha a házasság minőségének, az elégedettségnek önmagában nincs meghatározó szerepe? Milyen erők hatnak a stabilitás irányába, illetve ellen?

E kérdések megválaszolásához segítséget nyújt G. Levingernek a szociális csereelmélet alapján 1966-ban kialakított elmélete, amely szerint a házasság felbontásának mérlegelésekor három tényezőcsoport fejt ki hatását: a házasság *megtartásából származó hasznok*, a házasság *felbontásából származó előnyök*, valamint a házasság felbontása ellen ható ún. *gátak*. A felbontásból származó előnyt jelentheti egy másik kapcsolat, de ugyanígy a személyes szabadság visszanyerése vagy a jobb karrierlehetőségek. A gátak „lélektani visszahúzó erőként” működnek (Bognár–Telkes, 1994), s lehetnek anyagi, érzelmi vagy szimbolikus természetűek attól függően, hogy pl. a lakáshoz való ragaszkodás, a gyermek elvesztésétől való félelem vagy az elvált státusz elutasítása működött. E gátak visszatartó ereje lehet olyan erős, hogy még a házasságukkal elégedetlen feleket is visszatartja a válástól, akár a felbontásból származó előnyök ellenére is. Levinger arra is rámutatott, hogy a házasságok stabilitása érdekében a házasság előnyeinek a növelése a követendő stratégia, nem pedig a külső gátak merevségének az erősítése, amint az korábban megfigyelhető volt.

Lewis és Spanier (1979) az előbbi tipológiát kiegészítette még a házasság megtartásából származó „hátrányokkal” is, s ez alapján négy hatást vett figyelembe: a házasság vonzásait és a házasság feszültségeit, mint házasságon belüli tényezőket, valamint más életforma vonzásait (alternatívákat) és a külső nyomásokat (gátakat), mint házasságon kívüli tényezőket. Az első két tényező tulajdonképpen a házasság minőségét határozza meg, és ezen keresztül befolyásolja a stabilitást, az utóbbi kettő pedig közvetlenül hat a házasság felbomlásának tényleges bekövetkezéire. Tehát ha kevés vonzás, de sok feszültség van egy házasságban, az nagy valószínűséggel megingatja a stabilitását. De az, hogy valóban bekövetkezik-e a válás, attól is függ, hogy léteznek-e a felbomlást megkönnyítő „alternatívák”, illetve léteznek-e a felbomlás ellen ható „gátak”. Ha „alternatívák” nem léteznek, a „gátak” viszont erősek, a házasság fennmaradhat a rossz minősége ellenére is. Viszont lehetnek adott esetben kicsik a házasság feszültségei és viszonylag nagy a vonzása (tehát jó minőségűnek nevezhető és szubjektíven is annak érzett házasság), ha megjelennek a „más életforma” még nagyobb vonzásai, és a gátak elég gyengék, akkor bekövetkezhet a válás.

Gyakorlatilag a stabilitás a négy tényező egyensúlyától függ, hiszen a legtöbb házasságban mind a négy előfordul, a kérdés csak az, hogy milyen arányban. A négyféle tényező hatása természetesen ugyanazon a házasságon belül is változhat időben, a házasság minőségének és stabilitásának különböző ingadozásait vonva maga után.

A fenti tipológiákból látható, hogy akkor a legstabilabb egy házasság, ha nagy a belőle származó „haszon”, kevés a hátránya, a felbontásából származható előny kevés, s a felbontása ellen ható gátak sokrétűek és erősek. A kívánatos az lenne, ha a stabilitást elsősorban az első két (házasságon belüli) tényező határozná meg, tehát az, ami a házasság minőségét jelenti, s minél kevésbé lenne szerepük benne a külső tényezőknek.

A házassági kapcsolatok stabilitásának vizsgálata az értékegyensúly-elmélet felől is megközelíthető. A csereelmülethez hasonlóan az értékegyensúly-elmélet is a házastársak közötti csereben látja a kapcsolatuk lényegét, és pedig a különböző – biológiai és szexuális, érzelmi és intellektuális, gazdasági és társadalmi, kulturális és morális – értékek kölcsönös és folyamatos cseréjében (Lőcsei, 1978). Ez alapján a kapcsolat minősége és stabilitása attól függ, hogy „kiegyenlítődnek-e összességükben ezek az értékek, és megmaradnak-e tartósan az egyensúly állapotában?” (Lőcsei, 1978: 111). De eltérően a csereelmület alapján feltételezett tudatos-rationális mérlegeléstől, az egyensúlyelmélet a csere ösztönös-emocionális észlelésével is számol. Az értékegyensúlyt állandóan változó, dinamikus jellegű állapotnak tekinti, melynek különböző ingadozásai a partnerek különböző fokú elégedettségét határozzák meg. Az értékegyensúly felborulása veszélyezteti a házassági kapcsolat fennmaradását.

További lényeges különbség a két elmélet között, hogy míg a csereelmület kizárólag a házaspár mikrovilágára összpontosít, addig az egyensúlyelmélet a makrovilág hatásait, az értékegyensúlyt alakító külső tényezőket is figyelembe veszi, rámutatva arra, hogy a hatalmi, gazdasági, szociális és tudati változások olykor erősebben meghatározzák az értékek kiegyenlítődését, s ezáltal a kapcsolat stabilitását, mint a házasságon belüli tényezők. Az értékegyensúlyt veszélyeztető makro-tendenciák között Lőcsei (1978) a következőket említi meg: az

értékek intézményes minősítésének nagyfokú változékonyságát, a személyiségek átalakulásának jelentős felgyorsulását, és a párkapcsolattal összefüggő gondolatok, követelmények, ítéletek, döntések, tehát az ún. kognitív tényezők (normák, szerepkövetelmények, magatartásmin-ták) nagyfokú elbizonytalanodását. Véleménye szerint e három tendencia teremti meg az „értékegyensúly labilizálódását” és veszélyezteti ezáltal a házassági kapcsolatok stabilitását.

II. A SZEMLÉLETBELI, ÉRTÉKRENDBELI ÉS ATTITÚDBELI VÁLTOZÁSOK HATÁSA A HÁZASSÁGOK MINŐSÉGÉRE ÉS STABILITÁSÁRA

A házasság és a válás megítélése (a kettő elválaszthatatlan egymástól) alapvető változásokon ment keresztül az elmúlt évtizedekben, s ezek a változások a család struktúrájában, funkcióiban, életvitelében, valamint a hagyományos családi szerepekben bekövetkezett átalakulásokban gyökereznek.

Az iparosodással, a nők munkavállalásának általánossá válásával és a modern társadalmi intézmények megjelenésével és elterjedésével a család gazdálkodása alapvetően megváltozott, s ez a családtagok közötti kötelek meglazulásával, a családhoz tartozás addigi motivációinak meggyengülésével, az együvé tartozást kifejező hagyományok elévülésével járt együtt (Cseh-Szombathy, 1991). A család gazdasági funkcióinak fokozatos háttérbe szorulásával előtérbe kerültek a házasság érzelmi funkciói. A házasság életképességét már nem elsősorban a háztartás működése, a gyerekek felnevelése határozza meg, hanem főként a párkapcsolat érzelmi és szexuális összhangja (Miskolczi, 1985). Az érzelmekre alapozott házasságok viszont sokkal bomlékonyabbak, amit egyrészt az érzelmek labilisabb volta és kiszámíthatatlansága idéz elő, másrészt pedig az, hogy a gazdasági társulásban vélhetően könnyebb volt kompromisszumokat kötni, mint az érzelmeken alapuló „szövetségben”.

Azzal, hogy bizonyos makrofolyamatok (iparosodás, urbanizáció) hatására a szűkebbtágabb család és a közösség fiatal házaspárokra gyakorolt kontrollja gyengült, s ez együtt járt a tradicionális kulturális, erkölcsi és vallási normák fellazulásával, a házasság elveszítette hajdani normatív talapzatát. Nagy szerepet tulajdonítanak a szekularizációnak is a normák fellazulásában és a házasságok instabilitásának elterjedésében (Cseh-Szombathy, 1994; Bumpass, 2000).

A személyes szabadság felértékelődése, az individualizáció térhódítása, az egyéni érdekek érvényesítésének elsődlegessége, az önmegvalósítás egyre nagyobb és szélesebb körben elterjedt igénye, úgy tűnik, elnyomja azokat a hagyományos értékeket, amelyek valamikor a házasságok összetartását, működését segítették. Ezzel együtt a házasság mint intézmény iránti elkötelezettség is mérséklődött. Ugyanakkor az utóbbi évtizedekben fokozatosan elhalványodott az a társadalmi „stigma”, amely sokáig a házasság felbontásához kapcsolódott, s amely devianciának minősítette a válást.

A külső társadalmi változások hatása az értékrendre is lecsapódott. Ha az egyéni értékek nem voltak összhangban a változásokkal járó egyéni tapasztalatokkal, a kognitív disszonancia hatására az egyéni értékrend átalakítása következett be (Bumpass, 2000). És bár az emberek magatartását meghatározó normák és értékek egyéni választásokon alapulnak, nem függetlenek az adott társadalomban vagy mikrokozmoszban elterjedt értékek, normák és preferenciák természetétől.

Az egyéni és társadalmi szinten egyaránt bekövetkező értékrendbeli változások nagymértékben meghatározzák a házassággal és válással kapcsolatos véleményeket és attitűdöket, s ezzel együtt a házasságok minőségét és stabilitását.

Az elmúlt évtizedekben az élet valamennyi területén tapasztalt gyors fejlődés maga után vonta a személyes kapcsolatok alakításában végbement változásokat is. A folyton változó, átalakuló világban a stabilitás elveszítette önmagában vett értékét, s a változtatás, az éppen aktuális igényekhez való igazodás normái kerültek előtérbe, lassan felváltva az elkötelezettség már-már elavultnak érzett követelményeit. Ez pedig együtt jár a kiszámíthatatlanság elfogadásával – mint a posztmodern szemlélet egyik jellemzője (*Cseh-Szombathy, 1991*) –, ami viszont értelmetlenné, céltalanná tesz mindenféle előre tervezést és a házasság intézményének elutasítását vonja maga után.

Elterjedt a spontaneitást értéknek tekintő szemléletmód is, amely ugyancsak az elkötelezettségek kerülését, a személyes szabadság korlátozásától való menekülést, a nem túl mély, bármikor megszakítható kapcsolatok kialakítását tartja követendőnek (*Cseh-Szombathy, 1991*).

Ezzel együtt az individualizmus egyre szélesebb körben való megnyilvánulása is megfigyelhető (*Cseh-Szombathy, 1994*). Az individualizmus az egyéni célok előtérbe helyezését, az egyéni érdekek érvényesítését, a másokért való felelősségvállalás hiányát, a személyes szabadság és függetlenség felértékelődését, az önmegvalósításra való törekvést jelenti. Tehát szintén ellentmond minden kötöttségnek. Az említett makrostrukturális folyamatok rendkívüli mértékben felerősítették az egyén házasságon belüli önérvényesítési akaratát (*Lőcsei, 1978*).

Mindezek az attitűdök és értékek jelentős következményekkel járnak úgy a házasságkötések alakulására, mint a megkötött házasságok minőségére és stabilitására nézve.

A mentalitásbeli változásokat tükrözi az is, hogy az egyszerű, gyors megoldások a személyes kapcsolatok alakításában is elterjedőben vannak, s kézenfekvőnek tűnnek a házassági konfliktusok megoldásában is. Lényeges szempont, hogy a válás mint problémamegoldó lehetőség már a házasság megkötésekor mind inkább jelen van az emberek tudatában, mint a házasság alakulásának egyik lehetséges, társadalmilag elfogadott, s egyre elterjedtebb alternatívája. Ezzel a lehetőséggel a „társolyukban” kevesebb gondot, időt, energiát áldoznak a konfliktusok megoldására, az adott esetben megromló házassági kapcsolatuk helyrehozására, hisz olykor kevesebb ráfordításnak tűnik egy új kapcsolat létrehozása. S mindebben – ezt újra hangsúlyozzuk – lényeges szerepe van a válás megítélésében tapasztalható változásnak, a közvélemény elítélést, megbotránkozást felváltó toleráns magatartásának. A válások elterjedésével együtt azonban megítélésük is változik, s ez egy spirálfolyamatot indukálhat: minél több a válás, annál megszokottabb, hétköznapibb jelenséggé válik, s a társadalom annál elfogadóbb, toleránsabb lesz vele szemben, ez pedig a további válások vállalását könnyíti meg.

A házasságok növekvő instabilitása, akárcsak az élettársi kapcsolatok és a házasságon kívüli szülések elterjedése, a társadalmi „stigma” elhalványodásának a megnyilvánulásai, de ugyanakkor a társadalmi tolerancia további növekedését elősegítő tényezők is egyben (*Bumpass, 2000*).

A házasságok minőségének és stabilitásának alakulása, mint látható, az évtizedekkel korábban megindult társadalmi-gazdasági folyamatok hatására végbement szemléletbeli, értékrendbeli, attitűdbeli változásokkal függ össze. Azonban a megváltozott nézetek, értékek, attitűdök nem jellemzők egységes módon sem az egész társadalomra, sem pedig bizonyos korcsoportokra vagy rétegekre. Inkább a pluralizmus jellemző, a sokféle szemléletmód és értékrend együttes jelenléte a társadalomban és annak egyes csoportjaiban (*Cseh-Szombathy, 1994; Somlai, 1999*). A sokféleség hatására a külső szabályozás normatív ereje gyengült, a házassági kapcsolatok alakítása nagyobb szabadsággal jár, a mikrokörnyezetben tapasztalt normák és értékek már nem jelentenek kizárólagos útmutatót, érvényességük megkérdőjelezhető.

III. A HÁZASSÁG MINŐSÉGÉNEK ÉS STABILITÁSÁNAK MÉRÉSI LEHETŐSÉGEI

Miután a házasság stabilitása és minősége közötti összefüggés nyilvánvaló – hiszen a minőség, ha nem is kizárólagos, de fontos szerepet játszik a stabilitás alakulásában –, úgy véljük, hogy a házasság minőségének indikátorai alapján a házasság stabilitásáról, longitudinális vizsgálat esetén pedig a stabilitás ingadozásairól is képet kaphatunk.

A továbbiakban tehát először a házasság minőségének különböző dimenzióit és mutatóit tekintjük át, valamint a mérésükre alkalmazott legelterjedtebb mérőeszközöket, majd a házasságok stabilitásának egyéb szubjektív indikátorait.²

3.1. A minőség indikátorai

Az egyik alapvető szempont a házasság minőségének értékelésében az, hogy a házaspár mennyire érzik magukat boldognak benne. A *boldogság* mint egyéni érzés a házasság minőségének leggyakrabban mért, bár nehezen megragadható összetevője. A fogalom már az első családszociológiai vizsgálatokban is fontos helyet foglalt el, így *Burgess* és *Cottrell*, valamint *Terman* vizsgálataiban már a 30-as években (*Cseh-Szombathy, 1979*), de valamennyi vizsgálat hiányosságaként könyvelhető el, hogy nem adta meg a fogalom definícióját, hanem a megkérdezettekre bízta ennek értelmezését. A boldogság tudományos definiálása nyilván nem könnyű feladat (ha egyáltalán lehetséges – eddig ugyanis még nem sikerült egyértelműen), azonban ennek hiányában nagy a valószínűsége annak, hogy a „nagyon boldogtalan”-tól a „nagyon boldog”-ig terjedő kategóriák közé való besorolás még a szubjektíven azonos lelkiállapotokat is eltérően minősítheti annak függvényében, hogy a megkérdezetteknek milyen fel fogásuk van a boldogságról.

Azrin, Naster és *Jones* 1973-ban kidolgoztak egy boldogságskálát (*Marital Happiness Scale*), amely a házaspár különböző területekhez kapcsolódó boldogságérzetét (valójában inkább elégedettségét) méri 0 és 100% között 10-es fokozatokban (*Touliatos et al, 1990*).³ Az ebben felsorolt területek: a házastársak közötti felelősség megosztása, gyermeknevelés, társadalmi tevékenység, pénz, kommunikáció, szexuális élet, szakmai előmenetel, egyéni függetlenség. A skálát valójában a boldogságnak – egy terápiás kezelés kezdetén szükséges – gyors felmérésére tervezték. Ilyen szituációban elképzelhető, hogy a vizsgált személyek megpróbálják, legalábbis lehetőségeiken belül, pontosan tükrözni boldogságukat, elégedettségüket,

² Válogatást a minőség és a stabilitás mérésére alkalmazott skálákból a 2. melléklet tartalmaz.

³ A továbbiakban mindazok a skálák, amelyeknél egyéb hivatkozás nem jelenik meg, ugyanebben a könyvben találhatóak meg.

azonban az már kérdéses, hogy egy szociológiai felmérésben az ilyen direkt kérdések mennyire alkalmasak arra, hogy valakit a házassága boldogságának őszinte mérlegelésére készítse- nek. Fennáll a lehetősége annak, sőt ez a valószínűbb (Cseh-Szombathy, 1979), hogy a vála- szok a házasságról kifelé mutatni óhajtott képet fogják tükrözni. Mindezek az érvek, valamint az a tény, hogy a boldogság fogalma elvont, nehezen megragadható és ezért egyéneknél eltérően értelmezhető, arra figyelmeztetnek, hogy a házasság szubjektív értékelésének vizsgálatá- ban a boldogság általános megítélését, legalábbis direkt kérdés esetén, fenntartásokkal kell kezelni.

A házassági kapcsolat boldogságát és a vele való elégedettséget méri a Rofe (1988) ál- tal alkalmazott boldogságskála is (ugyancsak „*Marital Happiness Scale*”), amely 20 itemből áll, és az általános elégedettséget, a szerelem meglétét, a nézeteltéréseket, a szexuális elégedettsé- get és a pszichikai jólétet próbálja feltárni. Ezek alapján, tehát inkább indirekt módon, követ- keztet a boldogság meglétére.

A házasság minőségének másik indikátora az *elégedettség*, ami a házasság általános szubjektív értékelését jelenti, és az egyéni szükségletek, elvárások és vágyak házasságban bekövetkező kielégülésének fokát mutatja.

Az elégedettség mérésére tesz kísérletet, kevésbé direkt kérdéseket alkalmazva, a Bahr, Chappell és Leigh (1983) által összeállított, 10 itemből álló, öt válaszkategóriás Likert- skála, melynek kérdései közt ilyenek szerepelnek: „Ha újra házasodhatna, ugyanazzal a sze- mélyel kötne-e házasságot?”, „Mennyire tarja kielégítőnek a házasságát, összehasonlítva a barátai, ismerősei házasságával?” stb. A kérdések megfogalmazásából adódóan feltételezhető, hogy jobban elgondolkodtatják a válaszolót, és valószínűbb válaszok megfogalmazására készítetik.

Ugyancsak a házassággal való elégedettség mérését célozza Honeycutt (1986) 21 itemű kérdésblokkja. A következő területekre koncentrálva méri az elégedettség szintjét a „nagyon elégedett”-től a „nagyon elégedetlen”-ig terjedő 7 fokozatot használva: feladatok megosztása, az anyagiak kezelése, vallásos hit és gyakorlat, kommunikáció, a partner foglal- kozása, szexuális összhang, hűség, droghasználat stb. Ehhez hasonló, de ötös fokozatú Miller (1976) 8 itemű elégedettségskálája (*Marital Satisfaction Scale*), amelyben a házastárs szülei- vel való viszony is megjelenik. A házassággal, és az egymással való elégedettség szintjét méri Roach (1981) 48 itemű elégedettségskálája, valamint a Schumm és társai (1986) által alkalma- zott 3 itemű skála is.

A házassággal való elégedettség természetesen különböző lehet a két fél számára, akár egy adott időpontban, akár alakulását tekintve, ezért a házasság minőségének ilyen úton való megítéléséhez mindkettőjük véleményének megismerése szükséges. Kutatási eredmények arról számolnak be, hogy pl. az első gyermek születését követően lényegesen jobban csökken a feleségek elégedettsége, mint a férjeké. A házassággal való elégedettség időbeli alakulását vizsgálva a keresztmetszeti jellegű kutatások többsége egy U alakú görbét kapott, azaz azt állapította meg, hogy a kezdeti magas elégedettség idővel csökken, majd fokozatosan újra emelkedik. Ezeknek az eredményeknek a hitelességét azonban megkérdőjelezi az a tény, hogy

a családi életciklus különböző szakaszaiban levő személyek válaszait hasonlították össze, nem pedig ugyanazon személyek saját életciklusuk során alakuló elégedettségét. Így az idősebbeknél tapasztalt magasabb elégedettség mögött az is szerepel, hogy egyrészt az ő csoportjukból hiányoztak a házasságukkal elégedetlen és már elvált párok, másrészt náluk felléphet a kognitív konzisztenciára való törekvés is: ha a házasságuk régóta fennáll, ez a tudatban nehezen összeegyeztethető azzal, hogy nagyon elégedetlenek vele (Cseh-Szombathy, 1979).

A házassággal való elégedettség a házasságban észlelt „egyenlőtlenségek” megítélésében is tükröződik, azaz abban, hogy a megkérdezett mennyire tartja „igazságosnak” azt, ahogy közte és házastársa között megoszlanak a különböző tevékenységek, mint pl. a háztartás vezetése, a pénz megkeresése, a pénz elköltése, illetve mennyire érzi magára nézve igazságtalannak ezeket. Ezen igazságtalanságok érzékelése elégedetlenséget szül, és nagymértékben veszélyezteti a házasság minőségének megítélésén keresztül annak stabilitását is (Bumpass, 2000).

A házassággal, pontosabban a családi élettel való elégedettséget a családon belüli *harmóniával* együtt próbálja mérni a Guerney által 1977-ben összeállított 24 itemű Likert-skála, amely a harmóniára, illetve annak hiányára utaló kijelentéseket fogalmaz meg a kérdezett családjára vonatkozóan. A módszer validitása mellett szól, hogy ugyancsak indirekt módon igyekszik az érintettek elégedettségét feltárni. Mivel azonban harmóniáról csak akkor beszélhetünk, ha a házaspár mindkét tagjának véleményét, értékelését ismerjük, ez is alátámasztja mindkét fél megkérdezésének indokoltságát.

A boldogság és az elégedettség gyakran egymással összefonódó vagy egymást átfedő indikátorai a házasság minőségének, és a mérésükre alkalmazott skálákban sem mindig különülnek el egyértelműen. Holott a nyilvánvaló kapcsolatuk ellenére a házasság minőségének különböző dimenzióit tárják fel: míg a *boldogság* inkább egy érzelmi állapotot tükröz, s ennek megfelelően az *affektív dimenziót* jelenti, az *elégedettség* tudatos értékelést feltételez, és a *kognitív dimenziót* jelöli. Ha viszont a boldogságot egy állapotnak tekintjük, akkor a házasság boldogságának általános megítélése helyett célszerűbb arra rákérdezni, hogy milyen gyakran fordul elő ennek az érzelmi állapotnak a megélése a házasságban. Az elégedettség esetében pedig elfogadható az általános, összegző vagy a házasság különböző részterületeire lebontott tudatos értékelés.

A házasság szubjektív értékelésének másik vetülete, amelyet Burgess és Cottrell a minőség legmegbízhatóbb mutatójának tekintettek, az *alkalmazkodás*. Véleményük szerint ez tükrözi legjobban a házasság sikerességét. Az alkalmazkodás fokát 1939-ben egy alkalmazkodási kérdőívvel (*Marriage Adjustment Form*) mérték, amely azt próbálta feltárni, hogy bizonyos kritikus kérdésekben (pénzügyek, a szabadidő felhasználása, érzelmek kifejezése, intim kapcsolat stb.) milyen az egyetértés a felek között. Akkori véleményük szerint az alkalmazkodásnak a házasság kezdetén van jelentősége. Később, 1953-ban Wallinnal írt könyvében Burgess már az egész házasságot úgy tekintette, mint egy kölcsönös alkalmazkodási folyamat, amelyben nélkülözhetetlen az empátia mindkét fél részéről (Cseh-Szombathy, 1979).

H. Locke és K. Wallace 1959-ben kifejlesztettek egy 15 itemű alkalmazkodási skálát (*Marital Adjustment Test*), amely alapján két – magas és alacsony házassági alkalmazkodással jellemzett – kategóriába sorolták az egyéneket. Ez a skála széles körben elterjedt, és a házastársak közötti konszenzus fokát mérte különböző területeken (pénzkezelés, szülőkkel való kapcsolat, közös barátok, szexuális kapcsolat, életfilozófia stb.), valamint a felmerülő konfliktusok konstruktív megoldására való képességet.

Robert F. Winch a házastársi alkalmazkodás vizsgálata során 1963-ban megállapította, hogy a sikeres alkalmazkodást leginkább a házastársi szerepek nem megfelelő szocializációja hátráltathatja (*Cseh-Szombathy, 1979*). Rámutatott a heterogén házasságoknál jelentkező zavarokra, ahol az eltérő társadalmi háttér következtében különféle elvárások és elképzelések ütközhetnek. A házasság sikere szempontjából elsőrendű fontosságú, hogy összhang teremdjön a szerepek értelmezésében, s már az elején tisztázódjanak az elvárások, kötelességek, jogok és feladatok. Winch szerint tökéletes alkalmazkodás csak akkor jöhet létre, ha mindkét félnek csak olyan elvárásai vannak, amelyeket a társa képes kielégíteni és ki is elégít. Napjainkban azonban egyre fontosabbá válik a kapcsolatok minősége, s így az igények is megnövekedtek, s velük együtt a házastársi kapcsolattal szemben támasztott követelmények is. Ha viszont az elvárások nem a kapcsolatban reálisan létező lehetőségekhez igazodnak, akkor csak frusztrációt eredményeznek, s rombolóan hatnak a házasságra.

Az alkalmazkodás részletes elemzése során J. Bernad már 1964-ben rámutatott arra, hogy az alkalmazkodás általában a szokások, ízlés, értékek és attitűdök terén következik be, az alapvető pszichés tulajdonságok azonban nehezen módosulnak (*Cseh-Szombathy, 1979*). Véleményünk szerint ugyanakkor az előbbieket esetében is alapvető fontosságú az, hogy legyen az alkalmazkodási szándék, az erre készítő motiváció, ebben viszont már a házastársak közötti érzelmi viszony is szerepet játszik.

A házassági alkalmazkodást mérő legelterjedtebb eszköz Spanier (1976) alkalmazkodási skálája (*Dyadic Adjustment Scale*), amelynek 32 iteme az alkalmazkodás következő összetevőire irányul: elégedettség, kohézió, konszenzus, érzelmek kifejeződése. Spanier megállapítja, hogy a házassági alkalmazkodás tekinthető egyrészt úgy, mint egy folyamat, másrészt úgy is, mint a házasság állapotának értékelése (*Spanier, 1976*), s mérése egy folytonos skálán lehetséges. A folyamatként értelmezett alkalmazkodást a házasságon belül fellépő zavaró különbségek, a házastársak közötti feszültségek, az elégedettség, a kohézió és a házasság működése szempontjából fontos dolgokban való egyetértés foka fejezi ki. Ugyanakkor az alkalmazkodás az a fogalom, amely a házasság egészének jelentéséről nyújt képet, azt is tükrözi, hogy a partnerek hogyan látják, mennyire tartják fontosnak az egymással való kapcsolatukat. A vizsgálatok azt is igazolják, hogy az alkalmazkodás időben változó a házasság során (*Spanier et al., 1982*).

A házassággal való elégedettség és az alkalmazkodás, mint látható, olykor szintén egymást átfedő mutatói a házasság minőségének. A méréseikre alkalmazott direkt technikákat több bíráló is érte, és ez tette szükségessé egy új módszer, az ún. összehasonlítási szint indexe (*Marital Comparison Level Index*) kialakítását (*Sabatelli, 1984*). Ez a 32 itemű index a házas-

sági tapasztalat és az elvárások közötti ellentét feltárására összpontosít. Célja a tényleges házastársi kapcsolat és az elfogadható házassági viselkedésről alkotott vélemény közti különbség mérése. A válaszok valamennyi item esetében a „rosszabb, mint vártam” és „jobb, mint vártam” közötti véleményeket mérik -3-tól +3-ig.

A házasság minőségének s ezáltal sikerességének másik próbaköve a *házastársi konfliktusok, problémák* megfelelő kezelése.⁴ A kérdéssel foglalkozó szakemberek egyetértenek abban, hogy a konfliktusok önmagukban nem szükségszerűen diszfunkcionálisak, de elfojtásuk vagy nem megfelelő rendezésük már az lehet. *Scanzoni* szerint megkülönböztethetők a konfliktusok aszerint, hogy az alapvető elvek, normák, célok terén fennálló egyet nem értésből adódnak, vagy pedig ezek elérésének, megvalósításának módozatai körül keletkeznek (*Cseh-Szombathy, 1979*). Az előbbieket az igazán veszélyesek, mert a kapcsolat alapjait ingathatják meg. A konfliktusok azonban a házasság stabilitásához, a kapcsolat megerősítéséhez is hozzájárulhatnak amennyiben kiküszöbölik az ellentétet, és jó irányban fejlesztik tovább a kapcsolatot. Sikeres megoldásuk még a konfliktuskezelő és problémamegoldó készséget is fejleszti.

A konfliktusok kezelésének vizsgálatában a standardizált adatfelvételi eszközök alkalmazása nem mindig járt sikerrel: a házaspárok tényleges kommunikációs módjára és egymás közötti konfliktusaik kezelésének mikéntjére nem mindig derült fény a saját elmondások, értékelések alapján. Ezért *H. L. Raush* és munkatársai 1974-ben új módszert alkalmaztak: improvizációs kísérletek során érdekeket ütköztető szituációkban vizsgálták a párok kommunikációját és konfliktuskezelési módját. Megállapították, hogy a párok egy része igyekszik kikerülni a konfliktust (ahelyett, hogy megoldást keresne rá), s szerintük a konfliktuskerülés az, ami rombolóan hat a kapcsolatra, ugyanis hiányos kommunikációhoz és növekvő feszültségekhez vezet (*Cseh-Szombathy, 1979*).

A házassági problémák skáláját (*Scale of Marriage Problems*) állította össze *Swensen* és *Fiore* 1975-ben 43 itemű Likert-skálát alkalmazva, amely különböző problémaforrásokat sorol fel, a „soha nem jelent problémát”, „olykor problémát jelent” és az „állandó, súlyos problémát jelent” válaszlehetőségekkel. Az eredmények alapján kialakítottak egy összesített probléma-indexet, valamint hat al-indexet a következőkre vonatkoztatva: problémamegoldás, döntés és célok felállítása; gyermeknevelés és házimunka; szülőkkel és rokonokkal való kapcsolattartás; személyes gondoskodás és megjelenés; pénzügyek kezelése; érzelmek kifejezése.

Ugyancsak a házassági konfliktusok, problémák mérését célozta meg *Notarius* és *Vanzetti* 1983-ban kialakított 4 itemű skálája (*Marital Agendas Protocol*), amely a legelterjedtebb házassági problémák előfordulását és súlyossági fokát próbálta feltárni az adott házasságban a következő 10 területről: pénzügyek, kommunikáció, szülőkkel való kapcsolat, vallás, szexuális kapcsolat, szabadidő, barátok, alkohol- és drogfogyasztás, gyermeknevelés, féltékenység. A felsoroltakon kívül egyéb problémákat is megnevezhettek a kérdezettek. Továbbá annak megítélésére is felkérték őket, hogy vajon házastársuk mennyire súlyosnak értékeli az

⁴ A konfliktus fogalmának és típusainak átfogó kifejtését *Cseh-Szombathy László* (1985) *A házastársi konfliktusok* c. műve tartalmazza.

adott problémát, és vajon mennyire képesek úgy kezelni, hogy mindketten elégedettek legyenek.

Cseh-Szombathy László (1985) szerint a konfliktusok fő területeit a következők képezik: a jövedelem nagysága és felhasználása, az önálló lakás hiánya, szexuális ellentétek, házasságon kívüli nemi kapcsolat, gyermekneveléssel kapcsolatos viták, a baráti és a házastársi lojalitás ütközése, a szabadidő felhasználása. A szerző arra is rámutat, hogy a konfliktusok okai három szinten vizsgálhatók: a makrotársadalom, a családi mikroközösség, valamint a házastársak személyiségének a szintjén. (Ez utóbbi esetben azonban inkább „magatartási komplexumokról” van szó, amelyek az adott kapcsolatban alakultak ki, és nem biztos, hogy a személy más kapcsolataiban is előfordulnak.) A három szint közötti kapcsolat nyilvánvaló. A makrotársadalmi hatások lecsapódása függ a családi mikroközösség, illetve a házastársak személyiségének sajátosságaitól. Ezért az egyedi konfliktusok megértéséhez a házasság esettanulmányos vizsgálata és leírása javasolt (*Cseh-Szombathy, 1985*).

A nézeteltérések, konfliktusok különböző szinteken való előfordulási gyakoriságát igyekszik feltárni a *Johnson, White* és társaik (1986) által alkalmazott skála (*Nebraska Scale of Marital Disagreement*). Öt válaszkategóriával (soha, ritkán, olykor, gyakran, nagyon gyakran) méri a szóváltástól verekedésig terjedő nézeteltérések előfordulási gyakoriságát, azonban figyelmen kívül hagyja ezek okait.

Házassági viszály, konfliktus mérésére alakított ki 7 válaszkategóriás Likert-skálát *Beier és Sternberg* is (*Beier-Sternberg Discord Questionnaire*) 1987-ben, amelynek segítségével a tipikus házassági problémák esetében (pénz kezelése, szabadidő eltöltése, vallási kérdések stb.) vizsgálták a létező konfliktus fokát, valamint a nézeteltérés miatti boldogtalanság mértékét.

A házasság sikerességének megítélésében, akár csak az elégedettség esetében, eltérő lehet a házastársak véleménye. Gyakori eredménye volt a sikerességvizsgálatoknak, hogy a tradicionális típusú házasságban élők, akik ragaszkodnak a hagyományos házastársi szerepekhez, gyakrabban minősítik házasságukat sikeresnek, mint azok, akik modern típusú házasságban élnek, amelyben a hangsúly a kapcsolat érzelmi aspektusán van. Ez minden bizonnyal összefügg azzal, hogy ez utóbbi típusú házasságok esetében nagyobbak az érzelmi elvárások, amelyek hosszú távon nem mindig teljesülnek.

A házassági kapcsolat minőségét a házastársak közötti *interakciók* (a különböző tevékenységek során együtt töltött idő) mennyisége és minősége is tükrözi, abban az értelemben, hogy a közös tevékenységek, a közös érdeklődés és szórakozás a jó alkalmazkodás feltételei. Ezek az interakciók többnyire a következőket foglalják magukban: közös étkezések, vásárlások, barátok meglátogatása, valamilyen közös munka (pl. ház körül), közös szabadidős tevékenységek. Az interakciók gyakorisága és sokoldalúsága elősegíti az alkalmazkodást, ugyanakkor következménye is az alkalmazkodásnak. Keresztmetszeti vizsgálattal elsőként *White* (1983) mutatott ki összefüggést a házastársak közötti interakciók és a házasság boldogságának szubjektív értékelése között. Megállapította, hogy a házasság boldogsága jobban meghatározza a házastársak közötti interakciókat, mint bizonyos objektív tényezők (mint pl. a férj és fele-

ség munkaerőpiaci helyzete, társadalmi-gazdasági státusuk, gyerekek jelenléte stb.). Ugyancsak erős pozitív korrelációt találtak e két változó között panelvizsgálat eredményei alapján is (Zuo, 1992). Azok a párok, akik elégedettek voltak a házasságukkal, több időt töltöttek együtt, ugyanakkor az interakciók gyakorisága megerősítette a házassági kapcsolatot, és visszahatott az elégedettségre. Valószínűleg ennek köszönhető az, amit több tanulmány is igazolt, hogy az együtt töltött idő, a közös tevékenységek gyakorisága alacsony válási valószínűséggel jár együtt (Booth et al., 1985, 1986; Hill, 1988). Az említett panelvizsgálat azt is megállapította, hogy az interakciók és a boldogság egymásra gyakorolt hatásának erőssége változik a házasságtartással.

A házasság minőségének vizsgálatára alkalmazott egyik legátfogóbb technika a Bowen és Orthner (1983) által kidolgozott minőségskála (*Marital Quality Scale*), amely egy 27 itemű Likert-skála segítségével igyekszik feltárni a házasság minőségének olyan fontos összetevőit, mint: érzelmek kifejezése, szabadidő eltöltése, általános konszenzus, házastársi elégedettség és kommunikáció. A házasfelek közötti egyetértés vagy egyet nem értés fokát próbálja meghatározni a különböző területeken.

A házasság minőségét összességében próbálta megbecsülni Norton (1983) egy 6 itemű Likert-skála segítségével (*Quality Marriage Index*), amelyből az első öt a házasság sikerességére, erősségére, stabilitására vonatkozó kijelentésekkel való egyetértés fokát vizsgálja (egy 7 válaszkategóriás skálával), az utolsó pedig a boldogságot értékeli (egy 10 válaszkategóriás skálán).

D. Johnson és társai (1986) a házasság minőségének dimenzióit vizsgálva azt találták, hogy a minőség összetevői két fontos csoportba különülnek el: 1. a házasság boldogsága és a felek közötti interakció; 2. a házasság nézeteltérései, problémái, instabilitása. Egy 11 itemű skálát (*Nebraska Scale of Marital Happiness*) alkalmaztak, amely a házasság különböző területein mérte az egyéni elégedettséget és boldogságot, továbbá a szerelem érzésének erősségét, valamint más házasságokhoz viszonyítva a saját házasság megítélését. Megállapították, hogy a boldogság, a házastársak interakciói, a házassági problémák, a nézeteltérések és az instabilitás jól elkülönülő fogalmak, és a házasság minőségének megbecsüléséhez célszerű külön mérni őket.

A bemutatott indikátorok és skálák alapján megállapítható, hogy a házasság minősége egyrészt kifejeződik a házasfelek szubjektív megítélésében, értékelésében, másrészt a kapcsolatuk olyan objektív jellemzőiben, amelyeket a magatartásuk, egymással szembeni viselkedésük tükröz. A *szubjektív értékelés* mutatói a *boldogság*, *elégedettség*, *alkalmazkodás*, *harmónia*. A házasfelek *magatartásában* tükröződő minőség a köztük levő *interakciókban*, *kommunikációban*, a felmerülő *problémákban* és *nézeteltérésekben*, valamint a *konfliktusok kezelésének módjában* jut leginkább kifejezésre.

Mindezek alapján arra a következtetésre juthatunk, hogy a házasság minőségének minden bizonnyal van egy szubjektív és egy objektív oldala is (az előbbi az értékelésben, az utóbbi a magatartásban jut kifejezésre), s e kettő között nem mindig van összhang: előfordulhat, hogy az objektív megítélés alapján jobbnak látszó házassággal a házasfelek kevésbé van-

nak megelégedve, mint egy másik, látszólag rosszabbul működő, több problémát felvető házasságban. Ez az egyéni elvárások, igényszintek, vágyak, célok különbözőségével és sokféleségével magyarázható. Az igények a különböző értékek, preferenciák függvényei, és mindenkiben hierarchikusan épülnek fel.⁵ A szubjektív értékelés vizsgálatakor ezért fontos annak feltárása, hogy melyek azok az igények és elvárások, amelyeknek a házastársak nagyobb súlyt tulajdonítanak, és amelyeket elengedhetetlennek tartanak házasságuk sikeres működéséhez. Az egyén elégedettsége szempontjából az általa fontosnak érzett igények és elvárások teljesülésének van lényeges szerepe. A házasság sikeressége szempontjából viszont mindkét fél fontosnak érzett igényeinek, elvárásainak teljesülése szükséges.

Tehát az, hogy a házastársak milyen magukkal hozott igényekkel és megfogalmazott vagy akár tudatalatti elvárásokkal lépnek be a házasságba, és közös életük során milyen hatások érik személyiségüket, illetve kapcsolatukat (amelyek következtében igényeik, elvárásaik is változhatnak), nagymértékben meghatározza – az objektív tényezők alakulásának ellenére – házasságuk szubjektív értékelését, és kulcsfontosságú a felek elégedettsége szempontjából. Jelen tanulmánynak nem célja a szubjektív megítélés mozgatórugóinak feltárása, csupán a minőség két-féle megítélése közötti gyakori ellentmondás hátterére szeretnénk volna rávilágítani.

3.2. A stabilitás szubjektív indikátorai

A minőség indikátorai mellett a házasság tartósságát és stabilitását alapvetően meghatározzák azok a hozzá kapcsolódó *vélemények, tudattartalmak, szemléletmódok* is, amelyek a házastársakra jellemzőek, valamint azok, amelyeket a szűkebb-tágabb környezetükben tapasztalnak.

Figyelembe véve a különböző szemléletmódoknak, értékválasztásoknak a házasságok stabilitására gyakorolt – az előzőekben bemutatott hatását –, a stabilitás szubjektív indikátorai között mindenképpen szerepelniük kell a házassággal és válással szembeni nézeteket, attitűdöket megjelenítő mutatóknak. Ezek a mutatók egyrészt a házastársak véleményét, attitűdjeit, másrészt az általuk a környezetükben, illetve a társadalomban észlelt domináns attitűdöket, s végül ez utóbbiban ténylegesen elterjedt véleményeket, attitűdöket kellene, hogy tükrözzék.

A házassággal szembeni attitűdöket méri *Kinnaird és Gerrard* (1986) házasságiattitűd-skálája (*Attitudes Toward Marriage Scale*), amely 14 kérdést és állítást fogalmaz meg a házassággal kapcsolatban, és a válaszok összegzéséből kirajzolódik a házassággal szembeni negatív vagy pozitív attitűd. A házassággal szembeni konzervatív attitűdök erős összefüggést mutatnak a házasság stabilitásával: minél inkább jellemzik ezek az attitűdök a házastársakat, annál kevésbé valószínű, hogy felbontják házasságukat (*Bumpass, 2000*).

⁵ A legfontosabbnak tartott igények: biztonsági (védeltségi, szolidaritási) igény; elismerési, megbecsülési igény; szexuális-erotikus (gyengédségi és kölcsönöz örömszerzési) igény; önkifejezési-önmegvalósítási igény (*Buda-Szilágyi, 1988*).

A válással kapcsolatos egyéni vélemények mérésére alkalmas a *Hardy* által 1967-ben kidolgozott válásiattitűd-skála (*Hardy Divorce Scale*), amely egy 12 itemű Likert-skálán fogalmaz meg olyan szituációkat, amelyekben felmerülhet a válás, és öt válaszkategóriával, a teljes egyetértéstől a teljes elutasításig, méri a viszonyulásokat. Ezen alapszik, és ugyancsak a válás bizonyos körülmények közötti elfogadásának mérésére tesz kísérletet a *Kinnaird* és *Gerrard* (1986) által alkalmazott válásiattitűd-skála (*Attitudes Toward Divorce Scale*), amelynek 12 állítása közül hat pozitív, hat pedig negatív attitűdöt tükröz. Mindkettő „általában” a válással kapcsolatos véleményekre kérdez rá. Ezzel szemben a *Thompson* és *Spanier* (1983) által alkalmazott „mérőeszköz” a saját házasság felbontásához való viszonyulásra, illetve a válás elfogadására is kitér.

A házasság stabilitását – mint erről már volt szó – a házasság minősége, és a házassággal és válással kapcsolatos attitűdök mellett a házasságon kívüli, ennek megszűnésével járó *vonzások* („*alternatívák*”), valamint a megszűnése ellen ható „*gátak*” is befolyásolják. Az előbbi mérésére tesz kísérletet az *Udry* (1981) által alkalmazott házassági alternatívák skálája (*Marital Alternatives Scale*), amely egy 11 itemű Likert-skála segítségével arra keres választ, hogy mennyivel lenne jobb vagy rosszabb a megkérdezett számára az aktuális házastársa nélkül, és mennyire lenne számára könnyű új partnerrel helyettesíteni őt. A szerző véleménye szerint ez a dimenzió jobban előrejelzi a házasság felbomlását, mint az elégedettségmutató, ugyanis minél több alternatív lehetőséget észlel a megkérdezett, annál valószínűbb, hogy felbontja rosszul működő házasságát.

Ugyancsak az egyéb alternatívák feltárását célozza *Green* (1983) 6 itemű kérdésblokkja (*Inventory of Alternative Attractions*), amely a különböző külső vonzások erősségét méri. Ilyen külső vonzások a házasság felbomlása esetén elérhető egyéb kapcsolatok, státusok és hasznok, mint amilyen: a személyes szabadság, szexuális kapcsolatok, költekezés lehetősége, barátokkal való kapcsolattartás, tisztelet más emberek részéről, szülőkkel való kapcsolattartás. A vonzások erősségének mérésére *Green* ötkategóriás Likert-skálát alkalmazott, amely a „Milyen gyakran vonzotta Önt...?” kezdetű kérdésekre a „soha” és „mindig” között rangsorolta a válaszokat, a kérdés előtti utolsó hat hónapra vonatkozóan.

Szintén *Green* (1983) a házastársak által észlelt, a házasság fennmaradása irányába ható külső környezeti nyomások erősségének mérésére is kialakított egy 9 itemű kérdőívet (*Inventory of External Pressures to Remain Married*). Ezek a külső nyomások (másként fogalmazva: a házasság felbomlása ellen ható „gátak”) a következőket foglalták magukba: a házassági eskü és a gyermekek iránti kötelesség, vallásos hit, a válás anyagi költsége, a szomszédokból, munkatársakból, rokonokból, barátokból és ismerősökből álló kapcsolathálózat nyomása. Az 1-től („nagymértékben” vagy „mindig”) 5-ig („egyáltalán nem” vagy „soha”) terjedő válaszok összegzése fejezte ki a gátak erősségét.

A felsorolt skálák alkalmazásának eredményei arra utalnak, hogy az „alternatívák” és a „gátak” nagymértékben meghatározzák azt, hogy a házasság instabilitása ténylegesen váláshoz vezet vagy sem.

A házassági kapcsolatok instabilitása, illetve a *válási hajlam* nem csupán a rá ható tényezőkön keresztül, hanem közvetlen módon is mérhető. Erre tesz kísérletet a *Booth* és társai (1983) által alkalmazott házasságiinstabilitás-skála (*Nebraska Scale of Marital Instability*), amely kognitív és viselkedésbeli elemeket egyaránt tartalmaz. A skála ezen elemek gyakoriságát, valamint időzítését is feltárja: rákérdez a válással kapcsolatos gondolatok, cselekvések adott időpontban, illetve a megkérdezés előtti három évben való előfordulására.

A *válás valószínűségét* több vizsgálatban direkt kérdéssel is („Ön szerint mekkora az esély arra, hogy Önök elváljanak?”) megpróbálták feltárni. Ez nyilván egyike azon „kényes” kérdéseknek, amelyek megválaszolása attól is függ, hogy a megkérdezett hogyan ítéli meg a társadalmi elvárásokat, mennyire tartja „illőnek” nyíltan bevallani a válás valószínűségét. Ezért az ilyen típusú kérdések főleg önkítöltős kérdőívekben fordulnak elő. Ennek ellenére a kutatók szerint ennek az egyetlen kérdésnek a megválaszolása több információt nyújt a válás tényleges bekövetkezéséről, mint amennyit valamennyi más, a kapcsolat minőségére vonatkozó „mérőeszköz” segítségével nyerünk. (*Bumpass–Sweet, 1995*).

Ugyancsak nagy szerepet játszik az előrejelzésben, és a legtöbb – a stabilitás megítélésére irányuló – vizsgálatban előfordul, a házasság megromlásának az érzékelését, tudatosulását feltáró kérdés („Érezte Ön valaha /vagy: az elmúlt egy év alatt/, hogy házasságuk 'bajban van'? Jelenleg érzi ezt?”).

Akárcsak az elégedettség és az alkalmazkodás esetén, a házasság instabilitásának szubjektív indikátorai esetén is lényeges mindkét fél véleményének a megismerése. Sokkal nagyobb valószínűséggel következik be a válás azokban az esetekben, amikor mindkét félnél tapasztalható válási hajlam, illetve mindketten úgy érzik, hogy házasságuk 'bajban van', nem működik megfelelően (*Bumpass, 2000*).

A házasság sikerességére hatással levő objektív változókat is felsorol és vizsgál a szakirodalom, mint amilyen a házastársak társadalmi jellegzetességeinek, kulturális háttérnek azonossága vagy különbsége, a köztük levő korkülönbség, a házasságkötéskor betöltött életkoruk, anyagi helyzetük, családjaik hatása a házastársi kapcsolatra stb. A kutatások azonban arra is rávilágítottak, hogy ezen objektív tényezők hatása a házasság sikerességére közvetett, s jelentős szerepet játszik benne a szubjektív megítélés.

Mindazok a külső, objektív tényezők, amelyek a házasság felbontásának irányába hatnak, többnyire nem lennének elégségesek a válás tényleges bekövetkezéséhez, ha nem léteznének ilyen irányba ható szubjektív, egyéni okok is. Erre a következtetésre jutott *David Knox* (1988) is, aki a váláshoz vezető egyéni okok közül a következőket emeli ki: negatív, ellenséges magatartás egyik vagy mindkét fél részéről, konfliktuskezelési jártasság hiánya, radikális változás tapasztalása a másik személyiségét illetően, unalom a házasságban, házasságon kívüli kapcsolat.

Láthattuk, hogy a házasság minőségének és stabilitásának értékelésre használt mutatók operacionalizálása nem könnyű feladat. A direkt kérdések, az önbesorolásos skálák alkalmazása olykor kérdésessé teszi a mérések megbízhatóságát és érvényességét. Mindenképpen az indirekt technikák további kidolgozása, illetve a meglévők fejlesztése irányába kell tovább-

lépni. Egy másik lehetséges irányt a házasságok sikerességének vizsgálatában a *Burgess* és *Wallin* által bevezetett longitudinális vizsgálatok jelentik (*Cseh-Szombathy, 1979*). Azonban eltérően az ő elképzelésüktől (házasság előtti információk alapján előre jelezni a házasság sikerességét), a házasság alakulását végigkövetve lehetne „tetten érni” azokat az okokat, amelyek adott esetben a házasság felbomlásához vezetnek. Így kiküszöbölhetőek lennének a váláshoz vezető okok utólagos számbavételének torzításai.

IV. MÓDSZERTANI SZEMPONTOK A MINŐSÉG ÉS A STABILITÁS VIZSGÁLATÁBAN

A házassági kapcsolatok minősége már a hetvenes években az amerikai családszociológiai vizsgálatok egyik központi témája volt. E vizsgálatok megkíséreltek minél több olyan összefüggést feltárni, amelyek a házasság minősége és stabilitása közötti kapcsolatot megvilágítják. Az egyik fontos előrelépést az a felismerés jelentette, hogy a házasság minősége többdimenziós fogalom. Ez alapján a házassági kapcsolat különböző dimenzióinak szubjektív értékelését tekintették a házasságminőség indikátorának, és a jó minőséget a jó alkalmazkodással, a megfelelő kommunikációval, a boldogság és a kapcsolattal való elégedettség magas szintjével azonosították (*Lewis–Spanier, 1979*).

Áttekintve az e területen folytatott kutatások hetvenes évekbeli eredményeit, *Spanier* és *Lewis* (1980) néhány alapvető trend kirajzolódására hívta fel a figyelmet. Az addigi, kizárólag az egyénre (s elsősorban a nőkre) koncentrált felmérésekkel szemben megjelentek azok a vizsgálatok, amelyek a párokat tekintették vizsgálati egységnek, a nők mellett a férfiakat is bevették a mintába, és a köztük levő interakciókra, valamint a „diád” jellemzőire irányították a figyelmet. Ugyanakkor megnövekedett az elemzett minták mérete: felismerték, hogy a nagy, országos minták másodelemzése „nyereségesebb”, mint a kis célzott minták elsődleges elemzése. Fokozódott a házasságminőség mérésének módszertani kérdései iránti figyelem (megbízhatóság, érvényesség, zárt válaszok stb.), valamint elterjedt a többváltozós statisztikai elemzések alkalmazása e vizsgálatokban. Már ekkor növekvő érdeklődés mutatkozott – elméleti és módszertani viták kíséretében – az élettársi kapcsolatok vizsgálata iránt. Az évtized fontos fejlődést hozott továbbá a házasságminőség elméletében is, újabb megközelítések születtek a minőség operacionalizálásában, valamint a házasság stabilitására gyakorolt hatásának vizsgálatában. S noha többnyire a házasság minőségét, mint függő változót tanulmányozták, némely vizsgálatban már ekkor független változóként is megjelent (pl. a pszichikai egészségre, az önbecsülésre gyakorolt hatását vizsgálva).

A pozitív előrelépések ellenére azonban továbbra is megoldatlan problémát jelentett az, hogy a házasság minőségének, illetve az ezt körülíró fogalmaknak nem született meg a pontos, egységes meghatározása. A tartalmi definíciók többnyire az alkalmazott mérési technikával, illetve az elméleti háttérrel voltak összefüggésben.

Az 1980-as évek során a témakörhöz fűződő elemzések és viták sokaságának következtében némiképp letisztultak ezek a fogalmak. Azonban, ami a házasságminőség kutatásában alkalmazott módszereket és főleg az elméleti keretet illeti, nagy áttörést nem hozott ez az évtized (*Glenn, 1990*), noha az előbbieket tekintetében tapasztalható némi fejlődés.

A házasság minőségének mérésére alkalmazott módszerek két jól elkülönülő nézőpont köré csoportosultak. A kutatók egy része továbbra is a házaspárok általi minősítést tekintette

mérvadónak, és ilyen értelemben az elégedettség és boldogság szubjektív megítélésére fektette a hangsúlyt. Mások viszont a házasság minőségét a házastársi kapcsolat jellemzőjének tekintették, és elsősorban az alkalmazkodás, a kommunikáció, a konfliktusok előfordulásának vizsgálatát tartották fontosnak. Az 1980-as években azonban az addig oly népszerű alkalmazkodási skálákat több kritika is érte (Norton, 1983; Fincham–Bradbury, 1987; Sabatelli, 1988). Ezek a kritikák arra a felismerésre épültek, hogy az említett skálák különböző típusú itemeket foglalnak magukban: értékelő véleményeket a házasság minőségéről ugyanúgy tartalmaznak, mint a felek magatartására és interakcióira vonatkozó kijelentéseket. Ennek következtében az alkalmazkodással összefüggő fogalmak önálló vizsgálata ezen skálák alkalmazása esetén lehetetlen volt. Az egyik legelterjedtebb, a Spanier által kialakított alkalmazkodási skála negatívumaként említették, hogy a szerző egy több dimenziós jelenséget „zsúfolt” egyetlen skálába, és nem egységes az egyes itemek súlyozása, valamint aránytalan a különböző dimenziókat mérő itemek előfordulási gyakorisága is. A bírálatok következtében az évtized végére az alkalmazott mérési technikákban némi hangsúlyeltolódás figyelhető meg a szubjektív egyéni megítélés irányába. Az alkalmazkodási skálákat bíráló szerzők a házasság minőségének, valamint az elégedettségnek a szubjektív globális értékelését tartották a legmegbízhatóbb mutatóknak, ugyanakkor kiegészítették a kommunikáció és a konfliktus, valamint a házaspár közötti interakció dimenzióinak vizsgálatával. (Felmerül viszont a kérdés, hogy ezek a dimenziók mennyiben vannak egymással is összefüggésben, és hogyan határozzák meg a kapcsolat minősége mellett egymás alakulását is.)

Ennél fontosabb módszertani fejlődést jelentett – a nagy, országosan reprezentatív minták alkalmazása mellett – a longitudinális vizsgálatok megjelenése. Nyilvánvalóvá vált ugyanis, hogy a házasságok minőségéről és stabilitásáról, e kettő összefüggéséről és változásáról, valamint a rájuk ható tényezőkről keveset tudhatunk meg a fennálló házasságok keresztmetszeti vizsgálatával. Hiszen ezáltal nem nyerhető információ a már felbomlott – talán rosszabb minőségű – házasságokról, sem a minőségnek és stabilitásnak a házasság felbomlását megelőző alakulásáról.

Az 1990-es évek házasságminőség-kutatásaiban még nagyobb szerep jutott a panelvizsgálatoknak. Ezek a minőség és a stabilitás kapcsolatának több, eddig feltáratlan összefüggésére világítottak rá, és lehetővé tették, hogy a minőség és a stabilitás időbeli alakulásába is bepillantást nyerjünk, kiszűrve az egyéb „zavaró” tényezők befolyásoló hatását (mint pl. a kohorsz-hatást). A panelvizsgálatok alapján megdőlt nem egy olyan összefüggés, amelyet a keresztmetszeti vizsgálatok éveken át alátámasztottak. Azonban ahhoz, hogy e vizsgálatok eredményei kellően bizonyítottak legyenek, szükséges volt kontroll-csoportok bevonása is. A panelvizsgálatok hiányosságaként említhető viszont, hogy többnyire elég nagy lemorzsolódás következett be, ezért kettőnél több hullámban ritkán gyűjtöttek adatokat, és a legtöbb esetben csupán az egyik házastársat kérdezték meg.

Fokozott érdeklődés mutatkozott az utóbbi évtized családszociológiai kutatásaiban a házasságon belüli interperszonális kapcsolatok vizsgálata iránt, s főként a házassági konfliktusok kezelése, illetve házassági problémák megoldása során tanúsított magatartás került a vizs-

gálatok fókuszába. Ugyanakkor egyre több vizsgálatban tulajdonítottak nagy jelentőséget az interperszonális kapcsolatot befolyásoló környezeti tényezőknek, rámutatva arra, hogy a házasságok napjainkban egyre komplexebb, többoldalú környezetben működnek és fontos annak megértése, hogy ezek hogyan hatnak egymásra, illetve a házasságra (*Bradbury et al., 2000*).

A házassággal való elégedettség fogalmának értelmezésében és mérésében is újabb fejleményeket hoztak a '90-es évek. A kielégítő házassági kapcsolat – az új szemlélet szerint – nem csupán az, amelyre nem jellemző a felek elégedetlensége, hanem amelyben különböző pozitív magatartások megnyilvánulása figyelhető meg. Továbbá az addigi egydimenziós értelmezést, miszerint az elégedettség a házasság olyan értékelését feltételezi, amelyben a pozitív jellemzők túlsúlyban vannak, a negatív jellemzők pedig többnyire hiányzanak, *Fincham* és társai megkérdőjelezték, és azzal érveltek, hogy a házasság pozitív és negatív értékelését úgy kell tekinteni és mérni, mint különálló, bár egymással összefüggésben levő dimenziókat (*Bradbury et al., 2000*).

Fontos szemléletbeli változást jelent az is, hogy az elégedettséget már nem a házastársak egy adott időpontra jellemző szubjektív értékelésének tekintik, hanem egy olyan görbének, amely a szubjektív értékelés időbeli ingadozását is tükrözi. Ennek megfelelően egy adott időpontban mért elégedettség nem értelmezhető, amennyiben nem ismerjük az azt megelőző, illetve követő időpontokban mért értékeit. Ez viszont ugyancsak többhullámú panelvizsgálatok alkalmazását teszi szükségessé.

V. A HÁZASSÁGOK MINŐSÉGE ÉS/VAGY STABILITÁSA ALAPJÁN FELÁLLÍTOTT KÜLÖNBÖZŐ HÁZASSÁG-TIPOLOGIÁK

A szakirodalomban a házasság minősége és stabilitása alapján többféle házasság-modell és házasság-típológia jelenik meg. Kezdetben a kutatások többsége a boldog vagy boldogtalan, sikeres vagy sikertelen, jól vagy rosszul alkalmazkodó dichotómiák alapján vizsgálta a házasságokat (Cseh-Szombathy, 1979).

Az 1960-as években J. Cuber és P. Harroff strukturálatlan intenzív interjúk segítségével gyűjtött anyag alapján egy olyan házasságtípológiát alakított ki, amelyben a házasságokat már nem lehetett a fenti dimenziókban leírni. Öt házasságtípust különböztettek meg, s ezek közül csupán az ötödik az, amely kizárja az instabilitást, illetve a házasság felbomlását.⁶

Az első típusba az ún. „*konfliktushoz szokott*” házasságokat sorolták, amelyekben állandóak a nyílt ellentétek és konfliktusok. A második típust a „*devitalizált*” házasságok alkotják: ide tartoznak azok a házasságok, amelyekben a házaspárok között a valamikori szoros kötelék meglazult, a kapcsolatra már nem jellemző az intimitás, empátia, azonban a konfliktusok is ritkák, és a kapcsolat nem akadályozza a feleket egyéb életcéljaik elérésében. A harmadik típust a „*passzív-megegyezéses*” házasságok jelentik, amelyek ugyanúgy élettelenek, bár aránylag konfliktus nélküliek, mint az előbbi típusba tartozók, azzal a különbséggel, hogy a kapcsolatra jellemző passzivitás már az első perctől megvolt, és vagy a tudatos megalkuvás, vagy pedig a passzív sodródás vezetett a házasságkötéshez. A negyedik típus a „*vitális*” házasság, az ötödik pedig a „*totális*” házasság, s a szerzők mindkettőt önálló (intrinsic) házasságnak nevezték. Ez utóbbi két típusba tartozó házasságok közös jellemzője, hogy elsődleges jelentőséggel bírnak a házastársak életében, és az egymás iránti pozitív érzelmeknek van alávetve az egész életük szervezése. Konfliktusok előfordulnak ezekben a házasságokban, sőt akár gyakoribbak is lehetnek, mint a „*devitalizált*” vagy „*passzív-megegyezéses*” házasságok esetében, azonban a kapcsolat jellege elősegíti ezen konfliktusok megfelelő kezelését, s így ezek a konfliktusok akár erősíthetik is a kapcsolatot. A különbség a „*vitális*” és „*totális*” típusú házasságok között abban áll, hogy az előbbieknél a házastársak életének, tevékenységének vannak olyan területei, amelyek nem közősek, a „*totális*” házasságban élőknél azonban „*a kapcsolódás teljes*”, s az életük valamennyi területét alárendelik a kapcsolatuknak.

Cuber és Harroff tipológiája a házasságot mint egészet írja le, nem pedig a bennük levő egyéneket. A bemutatott házasságtípusokban a házasság minősége, illetve annak a házastársak általi szubjektív megítélése nem feltétlenül esik egybe. A házaspár, illetve valamelyik fél elégedett lehet a „*devitalizált*” vagy „*passzív-megegyezéses*” házassággal is, ha életvitelét vagy életcéljai elérését nem zavarja, és egyéb elvárásai nem is voltak magával a házassággal szemben.

⁶ Ezen házasságtípusok részletes leírását adja Cseh-Szombathy (1979).

A fenti tipológia hiányossága, hogy nem választották külön a férjek és a feleségek szempontjait, és a különböző típusokat mindkét félre nézve egységesnek írták le. Holott könnyen elképzelhető, hogy míg az egyik fél számára a házasság „passzív-megegyezéses”, mert már kezdetben sem jellemezte a házastársa iránti elkötelezettség, a másik fél számára ez megvolt, csak idővel elhalványodott, így számára a házasság „devitalizált”.

Ugyanakkor figyelembe kell venni azt is, hogy a házasság típusa időben változhat: egy házasság fennállása során különböző típusokba is besorolható. A kezdetben „vitális” vagy „totális” házasság fokozatosan átalakulhat, pl. „konfliktushoz szokott”, majd idővel „devitalizált” házassággá.

Cuber és *Haroff* tipológiája több kritikát is kapott, annak ellenére, hogy – túllépve az addigi kétpólusú minősítésen – kétségtelenül új szempontokat vezetett be a házasságok tipizálásában. Hiányosságaként rótták fel, hogy a szerzők nem használták a konfliktusok kutatásának számos eredményét, valamint az alkalmazkodás kérdésének alaposabb kifejtése is elmaradt, és kérdésesnek tartották a gazdasági-társadalmi karrierjük szempontjából sikeres személyeknél kirajzolódó típusok más rétegeknél való alkalmazhatóságát is (*Cseh-Szombathy, 1979*).

A *Cuber–Harroff* megközelítés kritikáját fogalmazta meg *Marks* (1989) is, elsősorban a két jó minőségűnek nevezett („vitális” és „totális”) házasságtípus kapcsán. Nem értett egyet a szerzők azon véleményével, hogy e két típus esetében a házassági kapcsolat elsődleges fontosságú lehet a házastársak számára egész életük alakításában. Megkérdőjelezte azt, hogy a házastársi kapcsolat lekötheti a házastársak teljes érdeklődését, kitöltheti valamennyi gondolatukat és cselekedetüket, önkéntes áldozatvállalásokra készíti őket a kapcsolatuk érdekében, és teljes empátia várható el a házastársak részéről egymás iránt. *Marks* úgy gondolta, hogy az ilyen típus a házasságok ritka és különleges fajtája.

Marks új modellt állított fel, amely a „házas én”-t helyezi az elemzés középpontjába, és úgy tekinti, mint egy háromszögű rendszert, melynek dinamikáját az „én”-nek a három sarok közötti mozgása szabályozza. Az első sarok a „belső én”, amelyet különböző törekvések, impulzusok, energiák jellemeznek, s amelyre az egész élettapasztalat befolyásoló hatással van. A második sarok maga a kapcsolat – az én-nek az a része, amely folyamatosan tudomásul veszi a partnert, egyeztet vele, figyel rá. A harmadik sarok pedig azoknak a külső elemeknek az összessége, amelyek az „én”-t olykor elvonják a kapcsolattól (ilyen pl. a gyermek, munka, barátok, kikapcsolódás, vallási elkötelezettség stb.). E modell alapján *Marks* hét házasság-típust különböztet meg („romantikus fúzió”; „függőség-eltávolodás”; „elkülönülés/elválás”; „kiegyensúlyozott kapcsolat”; „párközpontú kapcsolat”; „családközpontú kapcsolat”; „laza kapcsolat”), melyek közül négyet jó minőség jellemez. Megállapítja azt is, hogy a házaspárok gyakran megváltoztatják kapcsolati konfigurációjukat a családi életciklus során.

Gottmann (1994) arra a következtetésre jutott, hogy a legtöbb konvencionális „bölcsesség” a házasságról megalapozatlan: pl. egy házasság szerinte akkor is ugyanolyan boldog lehet, ha a házaspár gyakran veszekedik, mint abban az esetben, ha soha sem. Három házasságtípust különböztetett meg, és tipológiája némiképp hasonlít a *Cuber–Harroff* tipológiára:

az *ingatag* házasság a „konfliktushoz szokott” házasságnak felel meg, az *elkerülő* házasság a „passzív-megegyezéses”-nek, a *megerősítő* pedig a „totális” és „vitális” típusoknak.

Weishans és *Field* 17 hosszantartó (ötven évnél régebb fennálló) házasságot vizsgált meg 1988-ban, és hat kategóriát különböztetett meg, amelyekben a házasság minőségének különböző mintái rajzolódnak ki (*Skolnick, 1996*). Az első három típust a stabilitás jellemzi, állandó, de típusonként különböző minőséggel: *stabil-pozitív* házasság, amelyet folyamatos vitalitás jellemez, *stabil-semleges* házasság, amelyből hiányzik az érzelmi intenzitás, és *stabil-negatív* házasság, amelyben állandó a konfliktus. A másik három típusra minőségi változás is jellemző, éspedig: a minőség *folyamatos javulása* (a vizsgált házasságok közül ez egyre sem volt jellemző), a minőség *folyamatos romlása*, és végül a minőség *görbe vonalú* alakulása (többnyire hanyatló minőség a gyermeknevelés alatt, majd ezt követően emelkedés). Azonban – mint ahogy *Weishans* és *Field* is megállapítják –, ha ez utóbbi típusú házassági kapcsolatot a házassági életút közepén figyeljük meg, akkor romló minőségűnek, azaz (egy előbbi tipológia szerint) „devitalizáltak” vagy „konfliktushoz szokottak” tűnhet.

Mindezek a megállapítások is azt támasztják alá, hogy a házasságok keresztmetszeti vizsgálata nem nyújthat hiteles képet azok valamennyi aspektusáról, mivel nem képes feltárni a házasságok belső dinamikáját.

A. *Skolnick* (1996) alapvetően négy – a szakirodalomban megjelenő – házasságmodellt különböztet meg, ezek közül kettő a házasság pozitív, harmonikus oldalát hangsúlyozza, a másik kettő pedig a konfliktusos nézőpontot emeli ki.

Az *alkalmazkodási modell* a boldogságot, a harmóniát és a stabilitást tekinti a házasság sikeresség ismérvének. A *pszichoanalitikus modell* felületesnek tartja és elveti ezt a felfogást, és a meghittségnek, valamint a személyiség fejlődésének az elérését hangsúlyozza. Mindkét modell azt feltételezi, hogy a konfliktusok előfordulása és gyakorisága a házasság nehézségeit vagy bukását jelzi.

A *konfliktusmodellek* ezzel szemben arra a feltételezésre épülnek, hogy valamennyi társadalmi interakció konfliktussal jár. Ide sorolható a *csereelmélet*, amely a nemek közötti harcnak tekinti a házasságot, racionális küzdelemnek, amelyben mindkét fél arra törekszik, hogy racionalizálja saját pozícióját. Ugyancsak ide tartozik a negyedik modell: a *rendszer- vagy kommunikációs megközelítés*, amely az emberi kommunikáció ambivalenciáját és paradoxonait emeli ki mint a házassági konfliktusok forrását.

Azonban mind a négy modell úgy tekinti a házasságot mint egy „társadalmi vákuumban” létrejött interperszonális kapcsolatot, és figyelmen kívül hagyja azokat a társadalmi, gazdasági, kulturális hatásokat, amelyeknek szerepük van a házasságok minőségének és stabilitásának alakulásában.

VI. A HÁZASSÁG MINŐSÉGÉNEK ÉS STABILITÁSÁNAK ALAKULÁSÁT MEGHATÁROZÓ FONTOSABB TÉNYEZŐK

A házasság minőségét és stabilitását nagyon sok tényező és nagyon komplex módon befolyásolja. A témakör hihetetlenül gazdag nemzetközi szakirodalma a minőségre, elégedettségre, alkalmazkodásra, stabilitásra ható társadalmi, interperszonális és egyéni tényezők egész sorát tárja fel, azonban a különböző tanulmányok – ahogy ezt már jeleztük – olykor egymástól eltérő módon definiálják a minőség és stabilitás mutatóit. A következőkben a legfontosabbnak tartott, legnagyobb érdeklődést kiváltó, leggyakrabban vizsgált magyarázó tényezőket, valamint a velük kapcsolatos eredményeket ismertetjük.

6.1. A házasság minőségét befolyásoló tényezők

A családi életciklus.

A házasság minősége és a párkapcsolattal való elégedettség többnyire dinamikusan változó jellemzők. A kutatások már a 70-es években összefüggést mutattak a házasság minősége és az életciklus különböző állomásai között. *Rollins és Feldman (1970)* nyolc állomású családi életciklusmodellt alkalmazott az elégedettség vizsgálatában, és azt találta, hogy a házasságukkal elégedettek aránya visszaesett az első gyermek megszületésekor, legalacsonyabb az iskoláskorú gyermekekkel rendelkező családoknál volt, majd azt követően emelkedett meg újra, hogy a gyermekek „kirepültek”. Ugyanakkor arra is rávilágított, hogy a férfiak és nők elégedettsége nem azonos módon alakult: a feleségek kezdeti magasabb elégedettsége sokkal erőteljesebb csökkenést mutatott, mint a férjeké. A szerzők ezt azzal magyarázták, hogy többnyire a nők számára jelent nagyobb terhet és több felelősséget a gyermeknevelés. Hasonló eredményre vezetett *Rollins és Cannon (1974)* vizsgálata is, amely szintén U alakú görbét mutatott, valamint *Spanier és társai (1975)* felmérése a házassági alkalmazkodásról. (Bár ez utóbbi csak a munkásosztályon belül mutatott ki U alakú görbét, a középosztálybeli almintán nem talált ilyen összefüggést.) Ezen vizsgálatok hiányosságát az jelentette, hogy valamennyi keresztmetszeti jellegű volt, nem pedig longitudinális, minek következtében nem tudták kiszűrni a kohorsz-hatást, az életkorhatást, valamint egyéb befolyásoló tényezők hatását.

Ennek a hiányosságnak a kiküszöbölésére egy házassági kohorsz végigkövetését választotta megoldásként *White és Booth (1985)*: az elégedettség alakulását vizsgálták egy hároméves perióduson keresztül, amely alatt gyermektelen házaspároknak megszületett az első gyermeke. Azonban nem találtak egyértelmű csökkenést az elégedettségben, ami arra utalt a keresztmetszeti vizsgálatok eredményével ellentétben, hogy a gyermekek születése nem feltétlenül jár együtt az elégedettségi szint csökkenésével.

Caroline és George Vaillant (1993) 40 éven keresztül követte 268 pár házasságát, amelyek közül 169 bizonyult hosszú házasságnak. Ez utóbbiak esetében vizsgálták a házastársak elégedettségét, egyrészt végigkövetve a 40 év alatt, másrészt utólag, retrospektíve megkérdezve őket. Egyik módszerrel sem találtak U alakú görbét: a követéses módszer aránylag stabil elégedettséget mutatott ebben a mintában, míg a retrospektív megkérdezés az elégedettség enyhe csökkenését. A szerzők ez alapján arra a következtetésre jutottak, hogy a U alakú házassági elégedettség csupán illúzió.

Más vizsgálatok is azt állapították meg, hogy a hosszabb időtartamú házasságokra általában jellemző jobb minőség (amit a keresztmetszeti felmérések kimutatnak), főként a kohorszbeli különbségeknek tulajdonítható (*Glenn, 1998*), valamint annak, hogy azok a házasságokkal elégedetlen személyek, akik már elváltak, nem kerülhettek be a házas egyénekből vett mintába.

A gyermekek hatása.

A 60-as évek vizsgálatainak meglepő eredménye volt, hogy a gyermekek inkább rombolóan hatnak a házasság minőségére, mintsem javítanak azt (*Hicks–Platt, 1970*). A 70-es években folytatott kutatások ugyancsak azt bizonyították, hogy a gyermekes házaspároknál a házasság minőségének és az elégedettségnek alacsonyabb szintje figyelhető meg (*Spanier–Lewis, 1980*). Arra is rámutattak, hogy a kisgyermekes anyák sokkal nehezebben alkalmazkodnak az új helyzethez, mint az apák. Továbbá: azok a párok, akiket kezdetben jó házassági minőség jellemez, nem feltétlenül felkészültebbek a gyermekvállalásra. Viszont kisebb elégedetlenség tapasztalható a gyermekszületést követően ott, ahol mindkét szülő részt vesz a gyermeknevelésben (*Russel, 1974*). A gyermekek száma és az elégedettség között azonban nem találtak összefüggést (*Miller, 1975*).

A 80-as évek közepén *Huston* és társai által végzett longitudinális vizsgálat rámutatott arra, hogy a házasság minőségében már az első év során lényeges romlás figyelhető meg. Ezt követően számos longitudinális vizsgálat próbálta feltárni a szülővé válás hatását a házasság minőségére, s legtöbbször rosszabb minőséget talált a változás előtt, mint utána (*Glenn, 1990*). *McHale* és *Huston* longitudinális vizsgálatában kontrollcsoportként szerepeltek olyan párok is, akiknek nem született gyermekük az egy év alatt, és a kutatók arra az eredményre jutottak, hogy mindkét csoportban csökkent az elégedettség és a szerelem érzése. Ez azt sugallja, hogy a házasság minőségében lezajlott változások, amelyeket sokszor a szülővé válás folyamatának tulajdonítanak, gyakran a házasságtartam növekedésének a hatását tükrözik. Egy másik fontos longitudinális vizsgálat, amelyben ugyancsak kontrollcsoportot alkalmaztak, és *White* és *Booth* (1985) vezetésével folytatták le, szintén a házasság minőségének azonos csökkenését figyelte meg a három év alatt azoknál, akik szülővé váltak és akik nem. Ez is a *házasságtartam hatását* erősíti meg.

White, Booth és *Edwards* (1986) követéses vizsgálata alátámasztotta azt, hogy a gyermekek késleltetik a megromlott házasságok felbomlását, de ugyanakkor arra is rámutatott,

hogy a házasság minőségének visszaesését idézik elő, mivel csökkentik a házastársak közötti interakciót, és növelik az anyagiakkal, valamint a munkamegosztással való elégedetlenséget.

Élettársi kapcsolat a házasságkötés előtt.

Mivel az elmúlt évtizedekben nagyon elterjedtté váltak az élettársi kapcsolatok, felmerült a házasság minőségére gyakorolt hatásuk vizsgálatának igénye. A 80-as években végzett vizsgálatok arra az eredményre jutottak, hogy a házasságkötést megelőző élettársi kapcsolat nem vezet a házasság sikerességéhez, hanem negatív hatást gyakorol annak stabilitására (Glenn, 1990). Ennek okai azonban – s ezt több szerző is hangsúlyozza – nem feltétlenül az együttélés negatív hatásában keresendők, hanem azokban az egyéni jellemzőkben is, amelyek az élettársi kapcsolatot választókra jellemzők (mint pl. a konvencionális elutasítása, illetve a házassággal szembeni elkötelezettség hiánya). Booth és Johnson (1988) azt találta, hogy ezeket kiszűrve csökken a negatív összefüggés az élettársi kapcsolat és az azt követő házasság minősége között. Ugyanakkor arra is rámutattak, hogy az élettársi kapcsolatot követően a felek feltehetően kapcsolatuk egy későbbi pontján kötnek házasságot, amikor annak minősége már amúgy is visszaesőben van.

Az 1987–88-as NSFH⁷-adatokra alapozva az élettársi kapcsolat házasságra gyakorolt hatásának vizsgálatát, Thomson és Colella (1992) a következő eredményekre jutott: a házasság előtt együtt élt párokra a házasságuk rosszabb minősége, a házasság intézménye iránti elkötelezettség hiánya, nagyobb individualizmus és magasabb válási valószínűség jellemző.

A nők munkavállalása.

Számos kutatás készült a dolgozó és nem dolgozó nők elégedettségének, boldogságának, alkalmazkodásának összehasonlítására, s ezek nemegyszer egymásnak ellentmondó eredményeket hoztak. Locksley (1980) nem talált összefüggést a nők munkavállalása és a házasság minősége között, ezzel szemben Houseknecht és Macke (1981) magas iskolázottságú nőket vizsgálva azt találták, hogy a házon kívüli munka magasabb szintű házassági alkalmazkodással jár együtt. Ebből arra lehet következtetni, hogy a nők munkavállalásának a házasság minőségére gyakorolt hatása az iskolázottsági szintjük függvényében eltérő. A vizsgálatok többsége azonban gyenge összefüggést mutatott ki a nők munkavállalása és elégedettsége között. Vannoy és Philliber (1992) kimutatták, hogy a nemi szerepekkel szembeni attitűdöknek sokkal nagyobb szerepük van a házasság minőségének megítélésében, mint a nők munkavállalásának. A nők keresetének a házassági konfliktusokra gyakorolt hatását vizsgálva Rogers (1999) nem talált szignifikáns összefüggést a kereset nagysága és a házassági viszály megítélése között.

Társadalmi-gazdasági helyzet.

Számos vizsgálat nem talált összefüggést a jövedelem, a társadalmi státus és a házasság minősége között (Jorgensen, 1979; Bahr et al., 1983), mások találtak ugyan, de csekély

⁷ National Survey of Families and Households.

kapcsolatot (*Lewis–Spanier, 1979*). *Conger* és társai (1990) azt figyelték meg, hogy a gazdasági nehézségek közvetetten befolyásolják a házasság minőségét. Elsősorban a férj magatartására vannak hatással: ellenségességet váltanak ki belőle, csökkentik a meleg és támogató interakciókat, s ez vezet a házasság minőségének romlásához.

A nemi szerepekkel szembeni attitűd.

A nemi szerepek tekintetében fennálló konszenzus az elégedettség egyik fontos összetevője. Ugyanakkor minél inkább teljesíteni is tudják a házastársak egymás szerepelvárásait, annál jobb házasságuk minősége. *Bowen* és *Othner* (1983) a házastársak nemi szerepekkel szembeni attitűdjeit vizsgálva meglepő eredményre jutott: rossz minőséget találtak azokban a házasságokban, amelyekben a férj tradicionális, a feleség pedig modern attitűdöket tanúsított, viszont jó minőséget ott, ahol a férjnél mutatkoztak modern, a feleségnél pedig tradicionális attitűdök. A férfi és a női szerepek azonossága alacsonyabb házassági kohézióhoz vezet, mint az egymást kiegészítő, komplementáris szerepek (*Schoen et al, 1985*), aminek következtében a tradicionális szerepmegoszlású házasságok tartósabbnak bizonyulnak, mint a „modern” házasságok.

Hatékony kommunikáció.

Nagyon sok kutatás megerősítette azt, hogy a pozitív kommunikációra való készség együtt jár a házasság jó minőségével és az elégedettséggel (*Gelles, 1995*). A pozitív kommunikáció a gondolatok és érzések megosztását, a problémák megbeszélését, a másik nézőpontjának a meghallgatását foglalja magába. A házastársi kapcsolatot nem a nézetek, vélemények különbözőségének hiánya teszi működővé, hanem a képesség ezen különbségek elfogadására, illetve a nézeteltérések kielégítő megoldására. Tehát annak van kulcsszerepe, hogy hogyan tudja a házaspár kezelni az elkerülhetetlen különbségeket. A konfliktusok, válságok megoldásának az iránya határozza meg hosszú távon a házasság minőségét (*Bognár–Telkes, 1994*). Az a mód, ahogyan a házastársak beszélnek és viselkednek egymással, s főleg ahogyan a nézeteltéréseikről tárgyalnak, feltárja azt, hogy vajon házasságuk sikeres lesz vagy sem (*Skolnick, 1996*).

Személyes jellemzők.

A jó pszichikai és mentális egészség, valamint a pozitív önkép szintén összefüggést mutat a házasság minőségével (*Lewis–Spanier, 1979*). Ugyanakkor nagyon fontos, hogy a házaspár rendelkezzen megfelelő modellel az egészséges házasság működéséről. Azoknak a személyeknek, akik jó házassági minőséget mutató családban nőttek fel, és akiknek szülei megfelelő szerepmodelleket nyújtottak a kommunikációt és a házastársak közötti kapcsolatokat illetően, sokkal valószínűbb, hogy jó minőségű házassága lesz (*Lewis–Spanier, 1979*). De nem hagyható figyelmen kívül, hogy bár jelentőségük van a személyes tulajdonságoknak, a házasság minősége mégis elsősorban két személy kapcsolatának a jellemzője, nem pedig egyéni jellemző (*Johnson et al., 1992*).

6.2. A házasság stabilitását, illetve a válást befolyásoló tényezők

A nők munkavállalása.

Ennek elterjedése egyben a nők gazdasági függetlenedését is jelentette, ami sok esetben megteremtette a megromlott házasságból való kilépés feltételét. Ugyanakkor az otthon, illetve a háztartási munkákkal töltött idő csökkenése által a hagyományos házastársi szerepekre, az otthoni munkamegosztásra is hatással volt, ami gyakran vált konfliktusok forrásává. Erre vonatkozó vizsgálatok azt találták, hogy a dolgozó nők esetében nagyobb a válás valószínűsége, mint a nem dolgozóknál (*Cherlin–Furstenberg, 1988; South, 1985*). Más vizsgálatok viszont arra a következtetésre jutottak, hogy az egyedüli indikátor, ami összefüggést mutat a nők munkavállalása és a házasságuk stabilitása között, az a munkában töltött órák száma: csak akkor növekszik a válás kockázata, ha a nőknek túl hosszú a munkaidejük (*Spitze–South, 1985*). Az otthonról távol töltött időnek ugyanis nagyobb hatása van a válás bekövetkeztére, mint amennyire a gazdasági előny hat ellene – állítják az említett szerzők. Napjainkban, amikor a nők túlnyomó többsége számára természetes, hogy munkát vállal, inkább a karrier-elképzelésük megvalósítása ütközik a házasságuk megfelelő működésével, nem pedig a munkavállalás pusztán ténye. A dilemmát adott esetben a karrier (szakmai előrelépés) és a család közötti választás jelenti, s ennek a döntésnek lehet hatása a válások alakulására.

Kulturális értékek.

A házasságot felbonthatatlan köteléknek tekintő értékelés, valamint a válást elítélő erkölcsi és vallási normák a válási valószínűség csökkenése irányába hatnak. Napjainkban azonban a házasság, mint önmagában vett érték, úgy tűnik, veszített jelentőségéből, ezt bizonyítja a házasságon kívüli szülések, valamint az élettársi kapcsolatok elterjedése és egyre elfogadottabbá válása. (Bár az attitűdbeli változások inkább követik, mint megelőzik a viselkedésbeli változásokat (*White, 1990*), ezért az attitűdökben és értékekben bekövetkezett változásokat inkább „függő” vagy „közbeeső”, mint magyarázó változóknak kell tekinteni.) Ugyanakkor a modern társadalmakban a szerelem jelenti a házasságkötés gyakran egyedüli legitim alapját, viszont a csupán erre épülő házasságot nem könnyű fenntartani (*Skolnick, 1996*). És az is széles körben elfogadott, hogy a boldogság a házasság legfőbb célja, s ezért hiánya esetén a házasság gyakran elveszíti értelmét (*Knox, 1988*).

Házasságkötési kor.

A korai házasságkötés – főleg a 20 éves kor alatti – növeli a válás valószínűségét, mivel ebben az életkorban még hiányzanak azok az érzelmi, iskolázottsági és gazdasági erőforrások, amelyek szükségesek a sikeres házassághoz. A túl fiatalon kötött házasság gyakran irreálisztikus szerepelvárásokkal, valamint a szülői családtól való elszakadás nehézségeivel is együtt jár (*Raschke, 1988*). A házasságkötési kor a házasság első öt évében a válást leginkább „előrejelző” tényező (*Martin–Bumpass, 1989*).

Házasság előtti terhesség, illetve szülés.

Mindkettő magas válási arányokkal jár együtt (*Bumpass–Sweet, 1972*). A vizsgálatok többsége arra az eredményre jutott, hogy a házasság előtti gyermekszülés nagyobb hatással van a válás bekövetkeztének valószínűségére, mint a házasság előtti terhesség, s ez a hatás főként a házasság első éveiben erősebb (*Martin–Bumpass, 1989*). A magyarázat többnyire a gyakori anyagi problémákban (amit olykor a tanulmányok megszakítása is befolyásol), valamint a szülői szerepre való felkészületlenségben keresendő.

A szülők válása.

Számos tanulmány számol be arról, hogy az elvált szülők gyermekei nagyobb valószínűséggel válnak el, de arra is rámutatnak, hogy ez az összefüggés nem túl erős (*Pope–Mueller, 1976; Greenberg–Nay, 1982*). A generációk közötti átörökítéssel magyarázzák ezt a hajlamot, ami mögött a problémákkal való megbirkózás képességének és a megfelelő nemi szerepek elsajátításának hiánya, az egyszülős családban felbukkanó anyagi problémák és a megfelelő kontroll hiánya húzódik. (*Raschke, 1988*). Hasonló következtetésre jutottak *Feng* és szerzőtársai, megállapítva, hogy a szülők válása úgy növeli a gyermek válási valószínűségét, hogy az alacsonyabb iskolai végzettséggel és alacsonyabb jövedelemmel fog rendelkezni, valamint korábban házasodik. Ha azonban kiküszöböljük ezen rizikófaktorok hatását, akkor gyengül a különbség az elvált és nem elvált szülők gyermekeinek válási hajlandóságában. A szerzők arra is rámutattak, hogy a szülők válása csak a leánygyermek válási hajlandóságát növeli, illetve nincs hatással sem a lány-, sem a fiúgyermek házasságának minőségére (*Feng–Giarrusso, 1999*). A fentieket erősíti meg *Bumpass* és *Sweet* (1995) panelvizsgálat eredményeire alapozott elemzése is: azoknál a nőknél, akik 15 éves korukban egyszülős családban éltek, sokkal nagyobb valószínűséggel fordult elő a házassági vagy élettársi kapcsolat felbomlása. Ez az összefüggés azonban némiképp gyengül a családi háttér egyéb jellemzőinek figyelembevételével.

Újraházasodás.

A vizsgálatok azt találták, hogy a másodszorra kötött házasságok nagyobb arányban bomlanak fel (*Martin–Bumpass, 1989*), s ezt azzal magyarázták, hogy az újraházasodók „magukkal viszik” azokat a jellemzőiket, amelyek az első házasságuk felbomlását is előidézték. Másfelől a második házasságban többnyire egyéb (pl. az előzőből származó gyermekekhez kapcsolódó) sajátos problémákkal is szembesülnek a felek (*White–Booth, 1985*).

Élettársi kapcsolat.

Több vizsgálat is azt bizonyította, hogy amennyiben a házasságot élettársi kapcsolat előzi meg, a házasság gyakrabban végződik válással (*White, 1987; Booth és Johnson, 1988*). Ennek magyarázata abban rejlik, hogy az élettársi kapcsolatot választók körében alacsonyabb a házassággal szembeni elkötelezettség, kevésbé normakövetők, és inkább semmibe veszik a válással járó esetleges stigmatizációt. Ugyanakkor panelvizsgálatok során kiderült, hogy az

élettársi kapcsolatot követő házasságok nagyobb bomlékonysága elsősorban a kapcsolatnak az első megkérdezéskor tapasztalt minőségével van összefüggésben (*Thomson–Colella, 1992*).

Gyermekek.

A gyermek nélküli házasságok esetén nagyobb válási gyakoriság tapasztalható, bár ez az összefüggés annak is köszönhető, hogy a válások nagy része a házasság első éveiben következik be (*White, 1990*). Ugyanakkor az adatok azt is alátámasztják, hogy az első gyermek megszületése csökkenti a válás valószínűségét, mivel az első születést követő években kevés válás következik be (*White–Booth, 1985*). Ezzel egybecseng az az eredmény, hogy a gyermekek megléte csak addig jelent visszatartó erőt, amíg azok nagyon kicsik (*Cherlin, 1977*). Ez viszont arra utal, s ezt más eredmények is megerősítik, hogy a válást inkább csak késlelteti, mint megakadályozza a gyermekek megléte. A statisztikai adatok is azt mutatják, hogy a válások egyre nagyobb aránya következik be a gyermekes házaspároknál.

Életkor és házasságtartam. Az empirikus eredmények azt mutatják, hogy a válás kevésbé valószínű idősebb korban és hosszabb házasságtartam után (*Fergusson et al., 1984; Booth et al., 1986*). Az utóbbi években azonban a magyarországi statisztikai adatok szerint növekedés tapasztalható a válási arányokban úgy az idősebb korúaknál, mint – ezzel összefüggésben – a régebben fennálló házasságok esetében.

Társadalmi-gazdasági státus.

A *foglalkozást, a jövedelmet és az iskolázottságot* foglalja magában – amelyek többnyire egymással is összefüggésben vannak –, és fordítottan arányos a válás valószínűségével: az alacsony iskolázottságú egyének körében, akik alacsony foglalkozási státussal és alacsony jövedelemmel rendelkeznek, többnyire nagyobb a válási arány (*Fergusson et al., 1984; Raschke, 1988; Martin és Bumpass, 1989*). Érdekes külön-külön is megvizsgálni a három tényező hatását.

A *foglalkozási státus* és a válási gyakoriság közötti összefüggés olykor ellentmondásos az irodalomban. Az első, *Ross és Sawhill* által 1975-ben végzett longitudinális vizsgálat pozitív összefüggést talált a munkanélküliség és a házasság instabilitása között, amit később 1979-ben *Cherlin* is alátámasztott (*Raschke, 1988*). Ugyancsak összefüggés mutatkozott az alacsony foglalkozási státus és a magas válási gyakoriság között. A nők esetében viszont a foglalkoztatottság járt együtt magasabb válási valószínűséggel (*Mott–Moor, 1979; Booth–White 1980*).

A *jövedelem* a legfontosabb tényező az említett három közül, amely leginkább befolyásolja, illetve előrejelzi a házasság stabilitását. Az alacsony jövedelem valószínűbbé teszi a válás bekövetkeztét, bár több kutatási eredmény is azt sugallja, hogy nem a kereset szintje, hanem inkább a jövedelem instabilitása hat ilyen irányba (*Skolnick, 1996*).

S végül az *iskolázottság* általában fordított arányban áll a válási gyakorisággal: a magasabb iskolai végzettségűek körében alacsonyabb a válás valószínűsége (*Mott–Moor, 1979*). Azonban *Glick és Norton* 1979-ben rámutatott arra, hogy ez a hatás feltehetően annak kö-

szönhető, hogy azok az egyéni, társadalmi és gazdasági körülmények, amelyek meghatározzák a magas iskolai végzettséget, a házasság stabilitása irányába hatnak (*Raschke, 1988*).

A házastársak közötti munkamegosztás.

Az a feltételezés, miszerint a férj nagyobb arányú részvétele a háztartási munkákban csökkenti a szétválás esélyét, nem igazolódott a panelvizsgálatok alapján (*Bumpass–Sweet, 1995*). A kutatók arra a következtetésre jutottak, hogy a férjek nagyobb szerepvállalása a háztartási feladatok elvégzésében nem jár együtt a házasság nagyobb stabilitásával. Ez összeeseng az előzőekben említett kutatási eredménnyel, amely a tradicionális szerepmegosztású házasságokban tapasztalt nagyobb elégedettségről számolt be (*Bowen–Othner, 1983*).

A házasság boldogsága.

Bár számos elméleti munka a házasság boldogsága és stabilitása közötti szoros összefüggésről szól, annak empirikus bizonyítékai, hogy ez a tényező hogyan hat a válási gyakoriságra, elég hiányosak. *Booth* és társai (1986) arról számoltak be, hogy az alacsony boldogsági szintet mutató személyek körében egy 3 éves periódus alatt 4-5-ször nagyobb volt a válás valószínűsége, mint azoknál, akik magas boldogsági szintet mutattak. A házassági kapcsolatok minősége és a megnövekedett válási gyakoriság közötti összefüggést vizsgálta *Rogers* és *Amato* (1997), arra keresve választ, hogy „rosszabbak-e a mai házasságok, mint a régiéek?”. Arra az eredményre jutottak, hogy a házasság minőségének romlása csak a minőség három dimenziójában mutatható ki: a házastársak közötti interakciók, a házassági konfliktusok és házassági problémák esetében. A boldogság mértéke nem mutatott csökkenést, a megnövekedett válási arányszámok ellenére.

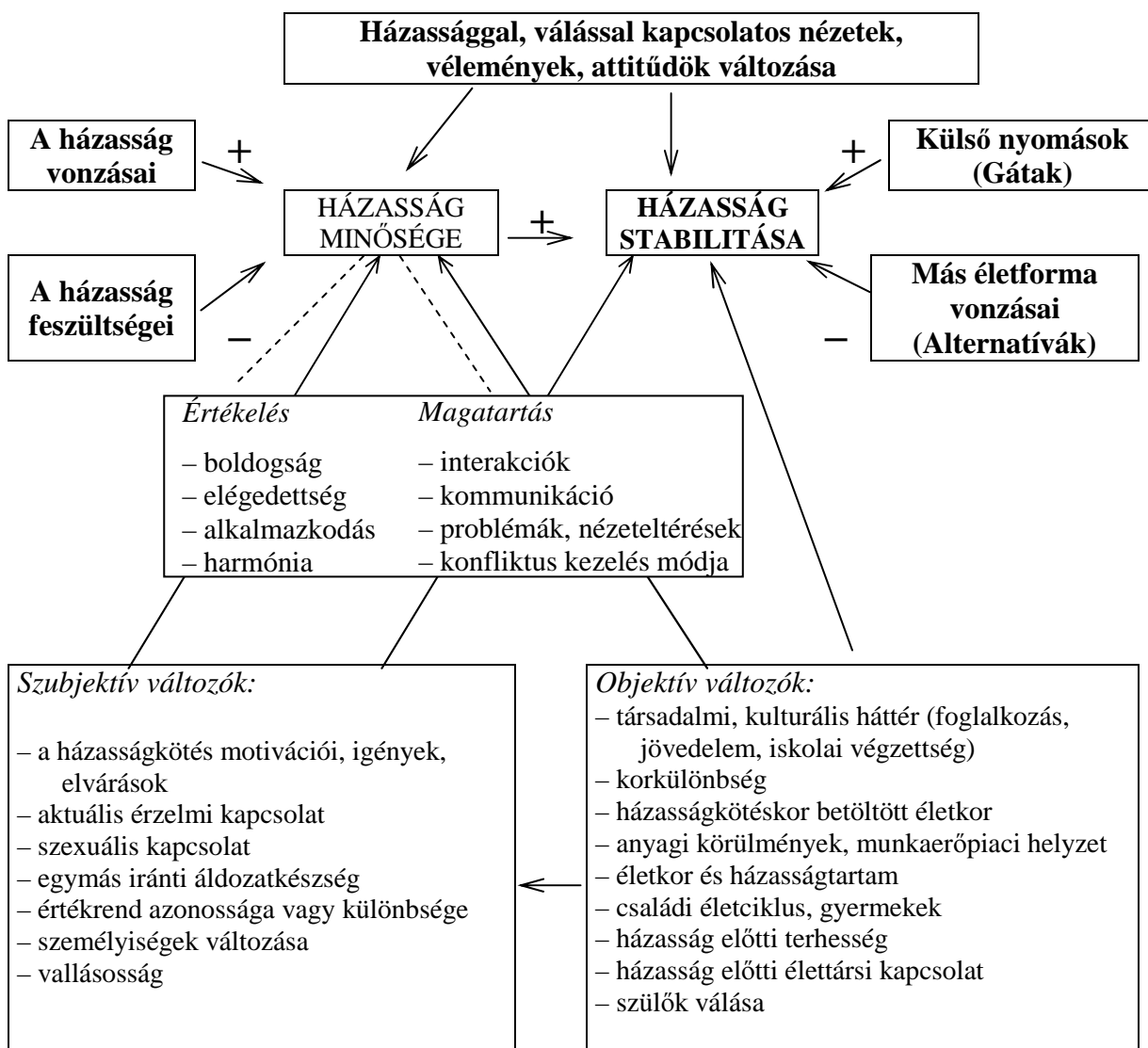
Személyes okok.

A felsorolt tényezők mellett a válás bekövetkeztére a házastársak személyes elvárásai, igényei, továbbá konfliktus- és problémamegoldó készségei is hatást gyakorolnak. Mindezek függvényében a válás eldöntésében szerepet játszó leggyakoribb személyes okok fontossági sorrendje különböző a nők és a férfiak esetében. Ugyanakkor a válás személyes okai időben is változnak: eltolódás mutatkozott az ún. instrumentális okoktól az ún. érzelmi okok felé (*Kitson–Sussman, 1982*). A leggyakrabban említett válási okok: alkoholizmus és drog fogyasztás, hűtlenség, a kommunikáció és megértés hiánya, összeférhetlenség, nézeteltérések a nemi szerepeket illetően, szexuális problémák, anyagi problémák (*White, 1990*). A felsorolt okok fontossága a családi életciklus során is változik: egyesek előtérbe kerülnek, mások háttérbe szorulnak (*Raschke, 1988*).

Láthattuk, hogy a házasságok minőségét és stabilitását befolyásoló tényezők egy része már a házasságkötés előtt fennállt, más részük viszont a házasság során jött létre, illetve változott meg. Ezen tényezők közül egyesek egymással is összefüggésben vannak, és együttes jelenlétük nagymértékben meghatározza a kapcsolat minőségének és stabilitásának alakulását.

ÖSSZEFOGLALÁS

A házasságok minőségét és stabilitását, mint láthattuk, a különböző tényezők bonyolult együttese határozza meg. Valamennyi tényező hatását azonban nagymértékben befolyásolja a házassággal és válással kapcsolatos szemléletmód, illetve érték- és normarendszer, valamint a házassággal szemben támasztott elvárások összessége. Ezen hatások megvalósulásában jelentős szerepe van a mikrokörnyezetnek is, annak a szubkultúrának, amelyben a házaspár él. A társadalmi-gazdasági változások következtében az elmúlt évtizedekben csökkent a házasságok fenntartását elősegítő tradicionális értékek és normák szabályozó ereje, és megnövekedtek az individuális igények és szükségletek. A család stabilitásának fenntartása már nem áll az egyéni boldogság előtt, nem jelent kötelezettséget, hanem leginkább a házastársak közötti szoros és kielégítő kapcsolat lett a házasság célja. A különböző tényezőknek a házasság minőségére és stabilitására gyakorolt hatását az alábbi ábra szemlélteti.

Az áttekintett mutatók alapján megállapítható, hogy a házasság minősége alapvetően két szinten határozható meg: egyrészt a házasfelek szubjektív megítélése, értékelése szintjén, másrészt a kapcsolatuk jellemzőjeként, az általuk tanúsított magatartás szintjén.

A *szubjektív értékelés* vonatkozhat: a *boldogság* általános értékelésére, az *elégedettség* általános, illetve különböző részterületekre lebontott értékelésére, a házasságban észlelt „*egyenlőtlenségekre*”, a válás esetén feltehetően bekövetkező változásokra („*alternatívák-ra*”), a *válási valószínűség* megítélésére.

A *magatartásban* megmutatkozó házasságminőséget a házastársak között levő *interakciók* mennyisége és milyensége, a *kommunikáció*, a felmerülő *problémák és nézeteltérések*, valamint a *konfliktusok kezelésének módja* tükrözi leginkább.

A házasság jellemzői, a házasság szubjektív értékelése, valamint a házasság stabilitása egymástól jól elkülönülő fogalmak. A házastársi kapcsolatnak a felek magatartásában tükröződő jellemzői és a házasság stabilitása között erős összefüggés van, de a stabilitást alapvetően a minőségnek, illetve a külső „alternatíváknak” a házastársak általi szubjektív megítélése határozza meg. Előfordulhat, hogy némelyik házassággal a benne élők teljesen elégedettek annak ellenére, hogy azt nem jellemzik azok a tulajdonságok, amelyek a kutatók szerint a magas szintű házassági minőséggel vannak összefüggésben. Míg más házasságokban, amelyekre ezek jellemzők, a felek lehetnek mégis elégedetlenek. Mindez az egyéni elvárások, igények különbözőségével és sokféleségével magyarázható, s felhívja a figyelmet arra, hogy nem célszerű, ha a minőséget pusztán a különböző – magatartásban kifejeződő – mutatók alapján ítéljük meg, kizárva a vizsgált személyek szubjektív értékelését. Annak érdekében, hogy empirikus kutatások során átfogó képet nyerjünk a házassági kapcsolatok minőségéről és a minőségnek a stabilitására gyakorolt hatásáról, a kétféle módon (értékelésben és magatartásban) megnyilvánuló házasságminőség együttes vizsgálata szükséges.

A házasság stabilitását a minőség indikátorain kívül a házasság megszűnésével járó külső „vonzások”, azaz „alternatívák” és a házasság felbontása ellen ható külső „gátak” megléte, valamint a házastársak válási hajlama is tükrözi. Ezek az indikátorok nem egy esetben jobban előrejelzik a házasság felbomlását mint a minőség indikátorai.⁸

Nem hagyható figyelmen kívül ugyanakkor az sem, hogy a házasság minősége és stabilitása elsősorban magának az adott kapcsolatnak a jellemzője, ezért fontos nem az egyént, hanem a házaspárt tekinteni a vizsgálati egységnek, és mindkét fél véleményét feltárni. Csúpan egyik fél megkérdezésével megismerhetjük az ő szubjektív elégedettségét és véleményét a házasság minőségéről, de a kapcsolat tényleges minőségét és stabilitását nem, mivel abban a partner szubjektív értékelése, elégedettsége, nézetei, attitűdjei, elvárásai is lényeges szerepet játszanak.

A nemzetközi kutatások eredményei alapján leszűrhető egyik lényeges következtetés, hogy a házasság minőségének és stabilitásának vizsgálata egy adott időpontban, keresztmetszeti

⁸ Az áttekintett indikátorok alapján összeállított, a házasság minőségének és stabilitásának mérésére alkalmas kérdéscsoportot a 2. melléklet tartalmazza.

felmérés alapján megtévesztő lehet, mert figyelmen kívül hagyja a házasság minőségének dinamikus jellegét, tehát azt a kontinuitást és változást, ami jellemzi a házassági kapcsolatokat.

Másfelől nem tekinthetünk el attól sem, hogy a házasság felbomlása többnyire egy hosszú konfliktusfolyamat eredménye, s azok az „okok”, amelyek miatt végül bekövetkezik a válás, nem sokat árulnak el arról, hogy miért és hogyan ment tönkre a házasság. Feltehetően okok sorozatáról és egymásba épüléséről van szó, melyek közül nem is mindegyik tudatosodik a válni készülő vagy elvált személyben. Éppen ezért a házasságok instabilitásának okai nem, vagy csak részben derülnek ki a direkt és retrospektív megkérdezések során, illetve a közvélemény kutatások alapján. Tehát a váláshoz vezető okok összességének és ezek egymásba épülésének feltárásához mindenképpen olyan longitudinális panelvizsgálatok szükségesek, amelyek – már a házasságkötést közvetlenül követő időszaktól kezdődően – több hullámban tárják fel a házasság működésének belső összefüggéseit. Csak ez alapján ragadhatjuk meg a házasságok felbomlásának folyamatát és a párkapcsolat minőségének ebben a folyamatban játszott szerepét.

Magyarországon a házasságok instabilitásának valódi, a statisztikai adatokon túlmutató helyzetéről, valamint ennek tényleges oksági háttéréről, az erre ható mikro- és makrotársadalmi tényezők konkrét szerepéről kevés empirikus vizsgálati eredmény áll rendelkezésünkre. A házasságok tényleges belső viszonyairól, a házassági kapcsolatok minőségéről, ennek időbeli alakulásáról, s nem utolsósorban a minőség változásának az instabilitásra gyakorolt hatásáról pedig jóformán semmit nem tudunk. Holott, mint azt a nemzetközi szakirodalom eredményei is bizonyítják, a házasság minőségének és stabilitásának szubjektív indikátorai fontos szerepet játszanak a házasságok felbomlásának előrejelzésében.

A rossz minőségű és instabil házasságok minél átfogóbb empirikus vizsgálata, belső összefüggéseik feltárása fontos megoldásra váró feladat. Azonban nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy léteznek magas fokú stabilitás mellett rossz minőséget mutató házasságok, melyekre az állandó konfliktus vagy az ún. „üres kagyló” metaforája jellemző. S ezek negatív következményei legalább annyira súlyosak, mint a felbomló házasságok következményei. Nem hanyagolható el tehát a fennálló-fennmaradó házasságok minőségének a vizsgálata sem.

MELLÉKLETEK

A HÁZASSÁGI KAPCSOLATOK MINŐSÉGÉNEK ÉS STABILITÁSÁNAK MÉRÉSÉRE ALKALMAZOTT SKÁLÁK

1. *Marital Happiness Scale* – Rofe, Y. (1988)

Tartalma: a házassági kapcsolat boldogsága és a házassággal való elégedettség.

Kérdései:

1. Mennyire elégedett Ön a házasságával?
2. Mit gondol, férje mennyire elégedett a házasságukkal?
3. Ön általában véve mennyire boldog?
4. Mit gondol, férje általában véve mennyire boldog?
5. Mennyire teljesültek az Ön házasság előtti elvárásai?
6. Mit gondol, a férje elvárásai mennyire teljesültek?
7. Milyen erős Önnek a férje iránt érzett szerelme?
8. A férje Ön iránt érzett szerelme mennyire erős?
9. Gondolt-e már arra, hogy külön költözzenek vagy elváljanak?
10. Mennyire jelent az Ön számára támaszt a férje?
11. Mennyire bízik meg férjében?
12. Felmerült-e már Önben az, hogy máshoz menjen férjhez?
13. Szoktak-e veszekedni?
14. Vannak-e nézeteltérések a háztartás vezetésével kapcsolatban?
15. Vannak-e nézeteltérések a pénz kezelésével kapcsolatban?
16. Vannak-e nézeteltérések a gyerekekkel kapcsolatban?
17. Mennyire elégedett Ön a szexuális kapcsolatukkal?
18. Ön szerint a férje mennyire elégedett szexuális kapcsolatukkal?
19. Mennyire elégedett Ön a férje megjelenésével?
20. Mit gondol, férje mennyire elégedett az Ön megjelenésével?

Válaszlehetőségek: Egy 3 fokozatú skálán lehet megjelölni a válaszokat (a forrásként megjelölt műben nem szerepel a különböző fokozatok tartalmi jelentése).

Megjegyzés: A skála nők számára volt tervezve, de kisebb átalakítással férfiakra is alkalmazható.

2. *Two-factor Marital Satisfaction Scale* – Gilford, R., Bengtson, V. (1979)

Tartalma: a házastársak közötti interakciók minősége alapján méri az elégedettséget. Öt kijelentés a pozitív interakciókra vonatkozik, öt pedig a negatív érzelmek kifejezésére.

Kérdés:

Milyen gyakran fordulnak elő Önöknél a következő dolgok:

1. Nyugodtan megbeszélnek valamit együtt.
2. Egyikük gúnyos a másikkal.
3. Valamin együtt dolgoznak.
4. Egyikük visszautasítja, hogy normális módon beszéljenek.
5. Együtt nevetnek.
6. Ösztönző eszmecserét folytatnak.
7. Nem értenek egyet valami fontos dologban.
8. Kritikussá és lebecsülővé válnak.
9. Jól szórakoznak együtt.
10. Mérgesek lesznek egymásra.

Válaszlehetőségek: szinte soha, olykor, elég gyakran, nagyon gyakran, mindig.

3. *Marital Satisfaction* – Bahr, S. J., Chappell, C. B., Leigh, G. K. (1983)

Tartalma: a jelenlegi házassággal való elégedettség mérése indirekt kérdések alapján.

Kérdései:

1. Mennyire kielégítő az Ön számára házastársnak lenni?
2. Házasságkötése előtt boldogabb volt-e, mint jelenleg?
3. Saját házasságát milyennek ítéli a barátai és ismerősei házasságához viszonyítva?
4. Ha újra választhatna, ugyanazzal a személlyel kötne házasságot vagy mással?
5. Házastársa megérti Önt és az Ön problémáit?
6. Megosztja-e Ön házastársával legbelső gondolatait, érzéseit?
7. Sok olyan dolog van, amit szívesen tesz együtt a házastársával?
8. Számíthat a házastársa támogatására és bátorítására, amikor szüksége van rá?
9. Önnek és házastársának van-e többféle közös érdeklődési területe?
10. Hogyan jellemezné házasságának jelenlegi boldogsági fokát?

Válaszlehetőség: Egy ötfokozatú skálán lehet megjelölni a választ (pl. a 3. kérdés esetén: sokkal jobb, jobb, ugyanolyan, rosszabb, sokkal rosszabb; a 10. kérdés esetén: rendkívül boldog, nagyon boldog, boldog, kicsit boldogtalan, nagyon boldogtalan).

4. Relationship Assessment Scale – Hendrick, S. S. (1988)

Tartalma: a kapcsolat általános értékelése.

Kérdései:

1. Mennyire elégíti ki partnere az Ön szükségleteit?
2. Általában véve mennyire elégedett Ön a kapcsolatukkal?
3. Mennyire ítéli jónak kapcsolatukat, összehasonlítva a többi Ön által ismert kapcsolattal?
4. Milyen mértékben elégítette ki a kapcsolatuk az Ön kezdeti elvárásait?
5. Mennyire szereti partnerét?
6. Mennyi probléma van az Önök kapcsolatában?
7. Milyen gyakran kívánja, hogy bár be se lépett volna ebbe a kapcsolatba?

Válaszlehetőség: 5 fokozatú skála, amelyben az 5-ös magas fokú elégedettséget, az 1-es alacsony fokú elégedettséget tükröz.

5. Marital Satisfaction Scale – Miller, B. C. (1976)

Tartalma: a házasság különböző területein tapasztalható elégedettség mérése.

Kérdés:

Most a házasságával kapcsolatos néhány dologra szeretnénk rákérdezni. Kérem, mondja meg, mennyire elégedett Ön jelenleg a következőkkel:

- 1 – a pénz kezelésével
- 2 – azokkal a dolgokkal, amelyeket együtt tesznek házastársával, amikor szórakozni, kikapcsolódni, vagy látogatóba mennek
- 3 – a házasságában megnyilvánuló szeretet és a ragaszkodás összességével
- 4 – a háztartási munkák elvégzésével, megosztásával
- 5 – azzal, ahogyan kijönnek egymás közeli hozzátartozóival
- 6 – a szexuális kapcsolatukkal
- 7 – a házasságukban tapasztalt vallásos meggyőződéssel és gyakorlattal

Válaszlehetőségek: 1 – nagyon elégedetlen, ... 5 – teljesen elégedett.

6. Companionship Scale – Miller, B. C. (1976)

Tartalma: a házastársak közötti különböző interakciók gyakorisága.

Kérdés:

Most felsorolunk néhány dolgot, amelyet a házastársak olykor együtt tesznek. Kérem, mondja meg, hogy Önök az elmúlt hónapban milyen gyakran tették együtt a következőket:

- 1 – barátokat látogattak
- 2 – együtt mentek moziba, sporteseményre, vagy egyéb szórakozásra
- 3 – egymással beszélgetve töltöttek egy estét
- 4 – barátokat fogadtak otthonukban
- 5 – jót nevettek vagy viccelődtek együtt
- 6 – vendéglőben voltak együtt
- 7 – sétáltak vagy autóztak egyet csupán kedvtelésből
- 8 – kedvesek, gyengédek voltak egymással

Válaszlehetőségek: 1– soha, ... 7 – naponta.

7. *Marital Satisfaction Scale* – Roach, A. J. (1981)

Tartalma: a házassággal kapcsolatos kijelentéseket fogalmaz meg és a velük való egyetértés alapján a házastársak egymással, valamint házasságukkal való elégedettségének a fokát méri.

Kérdés: Kérem, mondja meg, mennyire ért egyet az alábbi kijelentésekkel:

1. Tisztában vagyok azzal, hogy a házastársam mit vár el tőlem.
2. A házastársam könnyebben megteszi nekem azokat a dolgokat, amelyeket amúgy is szívesen csinál.
3. Sokat aggódom a házasságom miatt.
4. Ha újra kezdeném, inkább valaki mással házasodnék meg.
5. Mindig megbízom a házastársamban.
6. Az életem üres lenne a házasságom nélkül.
7. A házasságom eléggé korlátoz engem.
8. Úgy érzem, hogy a házasságom jó kerékvágásban halad.
9. Tudom, hogy hányadán állunk a házastársammal.
10. Házasságom rossz hatással van az egészségemre.
11. Zaklatott, mérges és ingerlékeny lettem bizonyos dolgok miatt, amelyek a házasságomban történtek.
12. Képesnek érzem magam arra, hogy kézben tartsam a házasságomat.
13. Jelenlegi házasságom nem olyan, amilyenben tartósan maradni szeretnék.
14. Elvárom a házasságomtól, hogy egyre nagyobb elégedettséget nyújtson nekem.
15. Elbizonytalanodtam abban, hogy megpróbáljam-e működővé tenni a házasságomat.
16. Házasságomat olyan kellemesnek tartom, amilyennek lennie kell.
17. Házasságom több meglepetést nyújt nekem, mint bármi egyéb, amit teszek.
18. Úgy gondolom, hogy a házasságom működése egyre nehezebbé válik az évek múlásával.
19. A házastársam nagyon zavar és idegesít.
20. Házastársam elegendő lehetőséget ad nekem, hogy kifejezzem a véleményemet.
21. Házasságom mindeddig sikeres volt.
22. Házastársam magával egyenlőnek tekint engem.
23. Azokat a dolgokat, amelyek érdekessé teszik az életet, a házasságon kívül kell keresnem.
24. Házastársam arra kész, hogy a legtöbbet hozzam ki magamból.
25. A házasságom megfojtja a személyiségemet.
26. Házasságom jövője ígéretesnek tűnik számomra.
27. Valóban érdeklődöm a házastársam iránt.
28. Házastársammal jól érezzük magunkat együtt.
29. Félek attól, hogy elveszíthetem a házastársamat válás során.
30. Házastársamnak igazságtalan elvárásai vannak az én szabadidőmet illetően.
31. Elfogadhatatlan, ahogy a házastársam viselkedik velem.
32. Házasságom segít a céljaim elérésében.
33. A házastársam hajlandó együttműködni a kapcsolatunk javítása érdekében.
34. Házasságunkban gyakoriak a szabadidő eltöltésével kapcsolatos nézeteltérések.
35. Házastársammal egyetértünk az érzelmeink kimutatásának módjában.
36. A boldogtalan szexuális kapcsolat a mi házasságunk hátránya.
37. Egyetértünk házastársammal abban, hogy mi a helyes viselkedés.
38. Házastársamnak és nekem nem ugyanaz az életfilozófiánk.
39. Házastársamnak és nekem több közös érdeklődési területünk is van.
40. Olykor azt kívánom, hogy bár ne is kötöttem volna házasságot mostani házastársammal.
41. Jelenlegi házasságom határozottan boldogtalan.
42. Szexuális kapcsolatunk örömet jelent számomra.
43. Házastársam nem mutat tiszteletet irántam.
44. Nehezen bízom meg a házastársamban.
45. Házastársam legtöbbször megérti azt, hogy én mit érzek.
46. Házastársam többnyire nem hallgatja meg, amit mondani szeretnék.
47. Gyakran szoktunk kellemesen beszélgetni a házastársammal.
48. Határozottan elégedett vagyok a házasságommal.

Válaszlehetőség: 1– egyáltalán nem ért egyet, ... 5 – teljesen egyetért.

8. *Kansas Marital Satisfaction Scale* – Schumm, W. R., Jurich, A. P., Bollman, S. R. (1986)

Tartalma: a házastársaknak egymással, valamint a házasságukkal való elégedettsége.

Kérdései:

1. Mennyire elégedett Ön a házasságával?
2. Mennyire elégedett Ön a férjével/feleségével mint házastárssal?
3. Mennyire elégedett Ön a férjével/feleségével való kapcsolatával?

Válaszlehetőségek: 1– rendkívül elégedetlen, ... 7 – rendkívül elégedett.

9. *Dyadic Adjustment Scale* – Spanier, G. B. (1976)

Tartalma: a házastársak alkalmazkodása, ezen belül a nézeteltérések előfordulása, elégedettség, kohézió, konszenzus, érzelmek kifejeződése.

Kérdései:

A legtöbb embernek előfordulnak nézeteltérések a kapcsolataiban. Kérem, jelölje meg, mennyire értenek egyet Ön és partnere az alábbiakban:

1. a család pénzügyeinek kezelése
2. a szabadidő felhasználása
3. vallási kérdések
4. érzelmek kimutatása
5. barátok
6. szexuális kapcsolat
7. konvencionális (mint helyes magatartás)
8. életfilozófia
9. a szülővel, illetve a partner szüleivel való kapcsolat
10. fontosnak tartott dolgok, célok
11. az együtt töltött idő összessége
12. fontosabb döntések meghozatala
13. háztartási feladatok
14. szabadidős érdeklődés, hobbi
15. karrierdöntések

Válaszlehetőségek: 5 – mindig egyetértenek, 4 – majdnem mindig egyetértenek, 3 – olykor nem értenek egyet, 2 – gyakran nem értenek egyet, 1 – majdnem soha nem értenek egyet, 0 – soha nem értenek egyet.

16. Milyen gyakran beszél vagy gondolkozik Ön a válásról, a kapcsolatuk befejezéséről?
17. Milyen gyakran hagyja el Ön vagy partnere a lakást veszekedés után?
18. Általában milyen gyakran gondolja azt, hogy Önök között jól mennek a dolgok?
19. Megbízik Ön a társában?
20. Megbánta Ön valaha, hogy házasságot kötöttek (vagy együtt élnek)?
21. Milyen gyakran veszekednek egymással?
22. Milyen gyakran „mennek egymás idegeire” ?

Válaszlehetőségek: 0 – mindig, 1 – nagyon sokszor, 2 – elég sokszor, 3 – olykor, 4 – ritkán, 5 – soha.

23. Megcsókolja Ön a társát?
24. Van közös külső (házasságon kívüli) elfoglaltságuk?

Válaszlehetőségek: 4 – minden nap, 3 – majdnem minden nap, 2 – olykor, 1 – ritkán, 0 – soha.

Milyen gyakran fordulnak elő Önök között az alábbiak?

25. Ösztönző eszmecserét folytatnak egymással.
26. Együtt nevetnek.
27. Nyugodtan megbeszélnek valamit.
28. Együtt dolgoznak valamin.

Válaszlehetőségek: 0 – soha, 1 – kevesebb mint egyszer havonta, 2 – egyszer-kétszer havonta, 3 – egyszer-kétszer hetente, 4 – egyszer naponta, 5 – gyakrabban.

Az elmúlt néhány héten jelentettek-e problémát, vagy okoztak-e nézeteltérést Önök között az alábbiak:

29. Valamelyikük túl fáradt volt a szexhez.
30. Nem mutatták ki a szeretetet.

Válaszlehetőségek: 0 – igen, 1 – nem.

31. Az alábbi számozás az Önök kapcsolatának lehetséges boldogsági fokozatait jelöli. A legtöbb kapcsolat boldogságfokát a középső pont (a 3-as) fejezi ki. Kérem, jelölje meg azt a fokozatot, amely mindent egybevéve leginkább jellemző az Önök kapcsolatára.

0	1	2	3	4	5	6
nagyon boldogtalan	elég boldogtalan	kicsit boldogtalan	boldog	nagyon boldog	rendkívül boldog	tökéletesen boldog

32. Az alábbi kijelentések közül melyik írja le legjobban azt, hogy mit érez Ön a kapcsolatuk jövőjét illetően?

- 5 – Minden áron azt akarom, hogy kapcsolatunk sikeres legyen, és bármire képes lennék ezért.
- 4 – Nagyon akarom, hogy kapcsolatunk sikeres legyen, és mindent megteszek, hogy ez így legyen.
- 3 – Nagyon akarom, hogy kapcsolatunk sikeres legyen, és megteszem azt, ami tőlem elvárható ennek érdekében.
- 2 – Nagyon örülnék, ha kapcsolatunk sikeres lenne, de nem tudok sokkal többet tenni mint jelenleg, ahhoz, hogy ezt elősegítsem.
- 1 – Nagyon örülnék, ha kapcsolatunk sikeres lenne, de nem akarok többet tenni a működéséért, mint amennyit jelenleg megteszek.
- 0 – A mi kapcsolatunk soha nem működött, és én nem tehetek többet, mint amennyit eddig is megtettem azért, hogy működjön.

10. Marital Comparison Level Index – Sabatelli, R. M. (1984)

Tartalma: a házassággal szembeni elvárások és a tényleges tapasztalat közötti távolság.

Kérdései:

Összehasonlítva az Ön elvárásaival azt, amit a házasságában tapasztal, milyennek ítéli meg a következőket?

1. A szeretet összessége.
2. Az összeférhetőség kettőjük között.
3. A kölcsönös tisztelet.
4. Szükségleteinek a kielégülési foka.
5. A gyengédség, amit házastársa kimutat.
6. Az elkötelezettség, amit tapasztal házastársa részéről.
7. Az, amennyire partnere hajlandó Önt meghallgatni, odafigyelni Önre.
8. A kommunikáció hatékonysága Önök között.
9. Az egymás iránti barátság.
10. Az egyenlőség, amit tapasztal a kapcsolatukban.
11. A bizalmasság Önök között.
12. A partnere bizalma Ön iránt.
13. Az igazságosság a pénz elköltésében.
14. Az együtt töltött idő összessége.
15. Partnere személyiségének vonzósága.
16. A mindennapos döntések során felmerülő konfliktusok összessége.
17. Partnere szexuális érdeklődése.
18. A apró problémák megvitatása.
19. Szexuális kapcsolatuk.
20. A szabadidő felhasználása miatti konfliktusok.
21. Partnere részéről tanúsított kritikus magatartás.
22. A szexről való beszélgetéseik összessége.
23. Az egymás életstílusának elfogadása.
24. Egymás barátainak elutasítása.
25. A szabadság más barátságok fenntartására.
26. Ahogyan házastársa elfogadja az ön szakmaválasztását.
27. A háztartási feladatokkal kapcsolatos felelősség megosztása.
28. A pénzzel kapcsolatos vitáik.
29. A féltékenység partnere részéről.
30. Egyetértés a gyermekek számát illetően.
31. A pénz, amivel rendelkeznek.
32. A szülői beleegyezés a házasságukba.
33. Az érzelmi támasz, amit barátai részéről tapasztal.
34. Szülőkkel, sógorral, sógornővel való kapcsolat.

Válaszlehetőségek: -3 – sokkal rosszabb, mint vártam, ... +3 – sokkal jobb, mint vártam.

11. Marital Agendas Protocol – Notarius, C. I., Vanzetti, N. A. (1983)

Tartalma: a legelterjedtebb házassági problémák előfordulása és súlyossági foka.

Kérdései:

1. Az alábbi listán szereplő problémákkal a legtöbb házasságnak szembe kell néznie. Kérem, értékelje, mennyire súlyosak az Önök esetében ezek a problémák:

pénz
kommunikáció
házastárs szülei
szexuális kapcsolat
vallás
szabadidő
barátok
alkohol- vagy drogfogyasztás
gyermek(ek)
féltékenység
egyéb:

2. Ön szerint a házastársa hogyan ítélné meg a felsorolt problémák súlyosságát?

3. A felsorolt 10 probléma közül hányról véli úgy, hogy a házastársával mindkettőjük számára kielégítő módon képesek megoldani?

4. Kérem, valamennyi esetben jelölje meg, hogy mennyire tartja saját magát, házastársát, esetleg mindkettőjüket egyformán felelősnek a megoldatlan nézeteltérések miatt.

Válaszlehetőség:

1., 2. kérdésre: 0 – egyáltalán nem jelent problémát, 100 – nagyon súlyos problémát jelent (10-es fokozatokban).

3. kérdésre: 0 – egyet sem tudnak megoldani, ..., 10 – mind a tízet meg tudják oldani.

4. kérdésre: 1 – inkább magamat érzem felelősnek, 2 – mindketten egyformán felelősek vagyunk, 3 – inkább a házastársamat érzem felelősnek.

12. Quality Marriage Index – Norton, R..(1983)

Tartalma: a házasság minőségét méri a házasság sikerességére, a kapcsolat erősségére, stabilitására, valamint a boldogság értékelésére vonatkozó kijelentésekkel.

Kérdései:

1. Nekünk jó házasságunk van.
2. Kapcsolatom a partneremmel nagyon stabil.
3. A mi házasságunk nagyon erős.
4. A partneremmel való kapcsolat boldoggá tesz engem.
5. Úgy érzem magam a partneremmel, mintha egy csapat tagjai lennénk.

Válaszlehetőségek: 1 – egyáltalán nem ért egyet, ... 7 – teljesen egyetért.

6. Mennyire érzi boldognak a házasságukat?

Válaszlehetőségek: 1 – nagyon boldogtalan, ... 10 – tökéletesen boldog.

13. Marital Alternatives Scale – Udry, J. R.. (1981)

Tartalma: a házasság megszűnésével járó előnyök és hátrányok, a jelenlegi házastárs helyettesíthetősége.

Kérdései:

Napjainkban nagyon sok házasság felbomlik. Természetesen nem valószínű, de tegyük fel, hogy házastársa elhagyja Önt ebben az évben. Mennyire tartja valószínűnek az alábbiakat?

1. Talál másvalakit, aki jobb mint ő.
2. Talál másvalakit, aki ugyanolyan jó mint ő.
3. Elégedett lesz nélküle.
4. Szomorú lesz, de hamar túlteszi magát rajta.
5. Képes lesz ugyanúgy élni, mint jelenleg.
6. Képes lesz gondoskodni magáról.
7. Jobban fog kijönni a pénzügyekkel.
8. Az Ön kilátásai arra, hogy boldog jövője legyen csekélyek.
9. Nagyon sok más ember van, akivel boldog lehet.
10. Jelenlegi szinten tudja tartani magát.
11. Az ön élete tönkremegy.

Válaszlehetőség: 1 – lehetetlen, 2 – nem valószínű, 3 – lehetséges, 4 – biztos.

14. *Nebraska Scale of Marital Instability* – Booth, A., Johnson, D. R., Edwards (1983)

Tartalma: a házassági kapcsolatok instabilitása, a válási hajlam.

Kérdései:

1. Gondolt Ön valaha arra, hogy házasságuk „bajban van”, nem működik?
Gondolt-e erre az elmúlt három évben?
Jelenleg érzi-e ezt?
2. Beszélgetett-e Ön valaha családtagjaival, barátaival, lelkésszel, jogtanácsossal vagy szociális munkással a házasságában felmerülő problémákról?
Beszélgetett-e valakivel erről az elmúlt három évben?
Beszélgetett-e erről mostanában?
3. Amennyire Ön tudja, házastársa beszélgetett-e valakivel valaha a házasságukban felmerülő problémákról?
Beszélgetett-e házastársa valakivel erről az elmúlt három évben?
Beszélgetett-e házastársa erről mostanában?
4. Az Ön tudomása szerint gondolta-e valaha házastársa azt, hogy házasságuk „bajban van”.
Gondolta-e ezt az elmúlt három évben?
Gondolta-e ezt mostanában?
5. Felvetődött-e Önben a válás gondolata az elmúlt három évben?
Gondol-e válásra jelenleg?
6. Az Ön tudomása szerint felvetődött-e házastársában a válás gondolata az elmúlt három évben?
Jelenleg gondol-e rá az Ön házastársa?
7. Ön vagy a házastársa javasolta-e valaha komolyan azt, hogy elváljanak?
Megtörtént ez az elmúlt három évben?
Előfordult mostanában?
A beszélgetés során Ön támogatta az ötletet, kifejezte azt, hogy nem tartja jó ötletnek, vagy bizonytalan volt?
Beszélgettek-e arról, hogy ügyvéddel konzultáljanak?
És az ingatlan megosztásáról beszélgettek?
Beszélgettek-e a válókereset benyújtásáról?
Ön vagy házastársa beszélt-e már ügyvéddel a válásukról?
Valamelyikük benyújtotta-e már a kérelmet?
8. Beszélgettek-e Önök a válásról a családtagjaikkal?
Általában támogatták vagy helytelenítették?
9. Beszélgettek-e Önök a válásról a közeli barátaikkal?
Általában támogatták vagy helytelenítették?
10. Előfordult-e Önöknél, hogy a házasságukban felmerülő problémák miatt valamelyikük elhagyta a házat bizonyos időre?
Előfordult ez az utóbbi három évben?
Ki tette ezt meg utoljára? (Ön, a házastársa)
Mennyi időre? (néhány órára, egy éjszakára, egy-két napra, hetekre, nem tért vissza)

Válaszlehetőségek: (ahol nem jeleztük másképpen) 1 – igen, 2 – nem.

JAVASLAT A HÁZASSÁGOK MINŐSÉGÉT ÉS STABILITÁSÁT MÉRŐ KÉRDÉSPROGRAMRA

Általános boldogság

Hogyan jellemezné házasságának jelenlegi boldogsági fokát?

nagyon boldog					nagyon boldogtalan
5	4	3	2	1	

Összehasonlítva a barátai ismerősei házasságával, milyennek ítéli meg saját házasságát:

- 1 – jobb (boldogabb), mint a legtöbb
- 2 – ugyanolyan (boldog), mint a legtöbb
- 3 – rosszabb (boldogtalanabb), mint a legtöbb

Elégedettség

Kérem, mondja meg, hogy mindent egybevéve mennyire elégedett Ön a házasságával?

teljesen elégedett					egyáltalán nem elégedett
5	4	3	2	1	

Ezen belül mennyire elégedett

- a) a háztartási munkák megosztásával
- b) a pénzügyek kezelésével
- c) az együtt töltött szabadidővel
- d) szexuális kapcsolatukkal
- e) a közeli hozzátartozókkal fenntartott kapcsolatukkal
- f) azzal a figyelemmel és szeretettel, amelyet társától kap

(5 – teljesen elégedett, ... 1 – egyáltalán nem elégedett)

Mit gondol, házasságukban mennyire „igazságosan” oszlik meg Önök között

- a) a háztartás vezetése
- b) a pénz megkeresése
- c) a pénz elköltése

(5 – teljesen igazságtalan a páromra nézve,..... 1– teljesen igazságtalan rám nézve)

Interakciók

Az elmúlt három hónapot tekintve Ön és házastársa

- a) milyen gyakran töltöttek együtt időt nyugodtan beszélgetve?
- b) milyen gyakran szoktak együtt kikapcsolódni, szórakozni?
- c) milyen gyakran dolgoztak együtt valamin?
- d) milyen gyakran veszekedtek?

(soha, havonta egyszer-kétszer, havonta néhányszor, hetente egyszer-kétszer, hetente többször, naponta)

Nézeteltérések

Az alábbiakban felsoroljuk azokat a területeket, amelyekkel kapcsolatban leggyakoribbak a nézeteltérések a párok között. Önknél az elmúlt egy évben milyen gyakran fordult elő nyílt nézeteltérés a következők miatt:

- a) háztartási feladatok
- b) pénz kezelése
- c) szabadidő felhasználása
- d) intim kapcsolat
- e) barátokkal való kapcsolat
- f) közeli hozzátartozókkal való kapcsolat
- g) gyermekek nevelése / gyermekvállalás
- h) érzelmek kimutatása
- i) közös célok, tervek
- j) házasságon kívüli kapcsolat
- k) alkohol vagy drogfogyasztás

(soha, egyszer-kétszer, havonta, havonta többször, hetente, hetente többször, naponta)

Konfliktuskezelés

Amikor nem értenek egyet, akkor ez rendszerint hogyan oldódik meg?

- 1 – mindig a férj enged
- 2 – többnyire a férj enged
- 3 – mindig a feleség enged
- 4 – többnyire a feleség enged
- 5 – kompromisszumot kötnek
- 6 – váltakozva, hol az egyik, hol a másik enged

Amikor komolyabb nézeteltérés van Önök között, milyen gyakran fordul elő, hogy:

- a) megtartják maguknak a véleményüket, hogy elkerüljék a nagyobb vitát
- b) nyugodtan megbeszélik a nézeteltérést
- c) hevesen vitatkoznak, kiabálnak egymással
- d) tettelegességig fajul a dolog

(1 – soha,... 5 – mindig)

Válási hajlam

Az elmúlt egy év alatt érezte Ön, hogy a házasságuk „bajban van” ?

Jelenleg érzi ezt?

Az elmúlt egy év során felmerült Önben a válás gondolata?

Az elmúlt egy év során Ön vagy a házastársa felvetette-e komolyan a válás gondolatát?

Az elmúlt egy év során beszélgetett-e valakivel válási szándékáról?

(1- igen, 2- nem)

Természetesen nehéz előre megmondani, hogy mi fog történni egy kapcsolatban, de Ön szerint mekkora az esély arra, hogy Önök elváljanak?

nagyon nagy				nagyon kevés
5	4	3	2	1

„Alternatívák”

Még ha nagyon valószínűtlennek is tartja azt, hogy elváljanak, próbálja meg elképzelni milyen változásokkal járna ez az Ön életének különböző területein. Mit gondol, hogyan változna

- a) az életszínvonala
- b) a karrier lehetőségei
- c) a költsékezés lehetősége
- d) szexuális élete
- e) baráti kapcsolatai
- f) szüleivel való kapcsolata
- g) tisztelet más emberek részéről

(5 – sokkal jobb lenne,..... 1 – sokkal rosszabb lenne)

Ha újra választhatna ugyanazzal a személlyel szeretne házasságot kötni vagy mással?

- 1 – ugyanazzal
- 2 – mással
- 3 – nem kötne házasságot

„Gátak”

Abban az esetben, ha házasságuk válságba kerülne, az alábbiak közül melyek azok a dolgok, amelyek megnehezítenék (vagy lehetetlenné tennék) az Ön számára azt, hogy elváljon?

- a) házassági eskü
- b) gyermeke(i) iránti kötelesség
- c) vallásos hit
- d) ismerősök, barátok véleménye
- e) anyagi nehézségek

(1 – nagyon mértékben,..... 5 – egyáltalán nem)

Attitűdök

Az Ön számára mennyire elfogadható az, ha:

- a) egy nő gyermeket szül anélkül, hogy férjhez menne
- b) egy boldogtalan házasságban élő pár elválik, annak ellenére, hogy 5 év alatti gyermekük van

(1 – teljesen elfogadható, ... 5 – teljesen elfogadhatatlan)

Mennyire ért egyet az alábbi kijelentésekkel:

- a) Helyes az, ha egy pár együtt él anélkül, hogy házasságra gondolnának.
- b) A személyes szabadság sokkal fontosabb, mint a házassági kapcsolat.
- c) Ha már egyszer felmerült a válás gondolata egy házaspárnál, jobb, ha nem várnak vele
- d) Helyes az, ha egy pár együtt él, amennyiben tervezik a házasságot.
- e) A házas emberek általában boldogabbak, mint azok, akik nem élnek házasságban.
- f) A házasság egy életre szól és csak nagyon végső esetben bontható fel.

(1 – teljesen egyetért, ..., 5 – egyáltalán nem ért egyet)

IRODALOMJEGYZÉK

- Bahr, Stephen J.–C. Bradford Chappell–Geoffrey K. Leigh (1983) Age at marriage, role enactment, role consensus and marital satisfaction. In: *Journal of Marriage and the Family*, 45: 795–803.
- Bognár Gábor –Telkes József (1994) A válás lélektana. Haas & Singer Alapítvány, Budapest.
- Booth, Alan–John Edwards (1985) Age at marriage and marital instability. In: *Journal of Marriage and the Family*, 47: 67–75.
- Booth, Alan–David Johnson (1988) Premarital cohabitation and marital success. In: *Journal of Family Issues*, 9: 255–272.
- Booth, Alan–D. Johnson–J. Edwards (1983) Measuring marital instability. In: *Journal of Marriage and the Family*, 45: 387–394.
- Booth, Alan–D. Johnson–L. White–J. Edwards (1986) Divorce and marital instability over the life course. In: *Journal of Family Issues*, 7: 421–442.
- Booth, Alan–L. White (1980) Thinking about divorce. In: *Journal of Marriage and the Family*, 43: 605–616.
- Bowen, Gary Lee,–Dennis K. Orthner (1983) Sex–role congruency and marital quality. In: *Journal of Marriage and the Family*, 45: 223–229.
- Börcsök Mária (1984) Családról, boldogságról és gyerekről. In: A viselkedéskultúráról (szerk. S. Nagy Katalin), Kossuth Könyvkiadó.
- Bradbury, Thomas–N., Frank–D. Fincham–Steven–R. H. Beach: Research on the nature and determinants of marital satisfaction: a decade in review. In: *Journal of Marriage and the Family*, 62: 964–980.
- Brown, Susan– Alan Booth (1996) Cohabitation Versus Marriage: A Comparison of Relationship Quality. In: *Journal of Marriage and the Family* 58: 668–678.
- Buda Béla – Szilágyi Vilmos (1988) Párválasztás, Gondolat, Budapest.
- Bumpass, L. Lary–James A. Sweet (1972) Differentials in marital stability: 1970. In: *American Sociological Review*, 37: 754–766.
- Bumpass, L. Lary–James A. Sweet (1995) Cohabitation, marriage and union stability: preliminary findings from NSFH2. NSFH Working Paper No. 65.
- Bumpass, L. Lary (2000) Family–related attitudes, couple relationship, and union stability. Paper presented at the Forum on Values Orientations and Life Cycle Decisions, Brussels. September 4–5, 2000.
- Burgess, E. W. – Cottrell, L. S. (1939) Predicting Success or Failure in Marriage, New York, Prentice Hall.
- Cherlin, Andrew (1977) The effect of children on marital dissolution. In: *Demography*, 14: 265–272.
- Cherlin, Andrew–Frank Furstenberg (1988) The changing European family. In: *Journal of Family Issues*, 9: 291–297.
- Conger, Rand–Glenn H. Elder, Jr.–Frederick O. Lorenz–Katherine J. Conger–Ronald I. Simons– Les B. Whitbeck– Shirley Huck–Janet N. Melby (1990) Linking Economic Hardship to Marital Quality and Instability. In: *Journal of Marriage and the Family*, 52: 643–656.
- Cseh–Szombathy László (1979) Családszociológiai problémák és módszerek, Gondolat, Budapest.
- Cseh–Szombathy László (1980) Változások a család működésében. In: *Társadalmi Szemle*, 1980/6.
- Cseh–Szombathy László (1985) A házastársi konfliktusok szociológiája, Gondolat, Budapest.
- Cseh–Szombathy László (1991) A családi értékek változása és ennek hatása a családi funkciók alakulására. In: *Társas kapcsolatok* (szerk. Utasi Ágnes), Gondolat, Budapest, 7–19.
- Cseh–Szombathy László (1994) Az értékek változásának hatása a családok működésére. In: *Demográfia*, 1994/3–4, 366–372.
- Cseh–Szombathy László (2000) A házasság minősége (Kézirat).
- Feng, D., Giarrusso, R. (1999) Intergenerational transmission of marital quality and marital instability. In: *Journal of Marriage and the Family*, 61: 451–463.
- Fergusson, D. M.–L. J. Horwood–F. T. Shannon (1984) A proportional hazards model of family breakdown. In: *Journal of Marriage and the Family*, 46: 539–549.
- Fincham, Frank D.–Thomas N. Bradbury (1987) The assessment of marital quality: A reevaluation. In: *Journal of Marriage and the Family*, 49: 797–809.

- Galvács Adél (1984) A család csapdája. In: A viselkedéskultúráról (szerk. S. Nagy Katalin), Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 280–286.
- Gelles, R. J. (1995) Contemporary Families (A sociological view), SAGE Publications International Educational Professional Publisher.
- Glenn, Norval D. (1990) Quantitative research on marital quality in the 1980s: a critical review. In: *Journal of Marriage and the Family*, 52: 818–831.
- Glenn, Norval D. (1991) The recent trend in marital success in the United States. In: *Journal of Marriage and the Family*, 53: 261–270.
- Glenn, Norval D. (1998) The course of marital success and failure in five American 10-year marriage cohorts. In: *Journal of Marriage and the Family*, 60: 569–576.
- Glenn, Norval D.–Charles Weaver (1978) A multivariate multi-survey of marital happiness. In: *Journal of Marriage and the Family*, 40: 269–282.
- Glenn, Norval D.–Charles Weaver (1988) The changing relationships of marital status to reported happiness. In: *Journal of Marriage and the Family*, 50: 317–324.
- Glenn, Norval D.–Sara McLanahan (1982) Children and marital happiness: a further specification of the relationship. In: *Journal of Marriage and the Family*, 44: 63–72.
- Goldman, Noreen (1993) The perils of single life in Japan. In: *Journal of Marriage and the Family*, 55: 191–204.
- Gottman, John–James Coan–Sybil Carrere–Catherine Swanson (1998) Predicting marital happiness and stability from newlywed interactions. In: *Journal of Marriage and the Family*, 60: 5–22.
- Green, R. G. (1983) The influence of divorce prediction variables on divorce adjustment: An expansion and test of Lewis' and Spanier's theory of marital quality and marital stability. In: *Journal of Divorce*, 7: 67–82.
- Greenberg, Ellen F.–W. Robert Nay (1982) The intergenerational transmission of marital instability reconsidered. In: *Journal of Marriage and the Family*, 44: 335–347.
- Haring–Hidore, Marilyn–William A. Stock–Morris A. Okun–Robert A. Witter (1985) Marital status and subjective well-being: a research synthesis. In: *Journal of Marriage and the Family*, 47: 947–953.
- Hicks, Mary–Marilyn Platt (1970) Marital happiness and stability: a review of research in the sixties. In: *Journal of Marriage and the Family* 32: 553–574.
- Hill, Martha (1988) Marital stability and spouses' shared time. In: *Journal of Family Issues*, 9: 427–451.
- Honeycutt, J. M. (1986) A model of marital functioning based on an attraction paradigm and social-penetration dimension. In: *Journal of Marriage and the Family* 48: 651–663.
- Houseknecht, Sharon K.–Anne S. Macke (1981) Combining marriage and career: the marital adjustment of professional women. In: *Journal of Marriage and the Family*, 43: 651–661.
- Johnson, D., Amoloza, T.–Booth, A. (1992) Stability and developmental change in marital quality: a three-wave panel analysis. In: *Journal of Marriage and the Family*, 54: 582–594.
- Johnson, David–Lynn White–John Edwards–Alan Booth (1986) Dimensions of marital quality: toward methodological and conceptual redefinition. In: *Journal of Family Issues*, 7: 31–49.
- Jorgensen, Stephen R. (1979) Socioeconomic rewards and perceived marital quality: a re-examination. In: *Journal of Marriage and the Family*, 41: 825–835.
- Kinnaird, K. L.–Gerrard M. (1986) Premarital sexual behavior and attitudes toward marriage and divorce among young women as a function of their mother's marital status. In: *Journal of Marriage and the Family*, 48: 757–765.
- Kitson, Gay–Marvin Sussman (1982) Marital complaints, demographic characteristics and symptoms of mental distress in divorce. In: *Journal of Marriage and the Family*, 44: 87–101.
- Knox, D. (1988) Choices in Relationships – An Introduction to Marriage and the Family, East Carolina University West Publishing Company.
- Lewis, Robert A.–Graham B. Spanier (1979) Theorizing about the quality and stability of marriage. In: *Contemporary Theories About the Family*, Vol. I., Edited by Wesley R. Burr, Reuben Hill, F. Ivan Nye and Ira L. Reiss, New York, Free Press, 268–294.
- Locksley, Anne (1980) On the effects of wives' employment on marital adjustment and companionship. In: *Journal of Marriage and the Family*, 42: 337–346.

- Lőcsei Pál (1978) A házasságbomlás problémái Magyarországon. In: A változó család (szerk. Cseh-Szombathy L.), Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 85–125.
- Marks, Stephen R. (1989) Toward a system theory of marital quality. In: *Journal of Marriage and the Family*, 51: 15–26.
- Martin, Teresa C.–Larry L. Bumpass (1989) Recent trends in marital disruption. In: *Demography*, 26: 37–51.
- Miller, B. C. (1975) Child density, marital satisfaction, and conventionalization: A research note. In: *Journal of Marriage and the Family*, 37: 345–347.
- Miller, B. C. (1976) A multivariate developmental model of marital satisfaction. In: *Journal of Marriage and the Family*, 38: 643–656.
- Miskolczi Miklós (1985) Hazudni boldog hitvest, Magvető Kiadó, Budapest.
- Morgan, Leslie (1988) Outcomes of marital separation. In: *Journal of Marriage and the Family*, 50: 493–498.
- Mott, F. L.–Moore, S. F. (1979) The causes of marital disruption among young Americans: an interdisciplinary perspective. In: *Journal of Marriage and the Family*, 41: 355–365.
- Norton, R. (1983) Measuring marital quality: a critical look at the dependent variable. In: *Journal of Marriage and the Family*, 45: 141–151.
- Neményi Mária (1996) Új család – új modell. In: *Családszociológia (Szöveggyűjtemény – szerk. Schadt Mária)*, Pécs, 201–212.
- Pearlin, Leonard I.–Joyce S. Johnson (1977) Marital stratus, life strains and depression. In: *American Sociological Review*, 42: 704–715.
- Printz, Christopher (1996) Cohabiting, married or single, IIASA, Laxenburg, Austria.
- Pope, H. and Mueller C. W. (1976) The intergenerational transmission of marital instability: comparison by race and sex. In: *Journal of Family Issues*, 32: 49–66.
- Raschke, H. J. (1988) Divorce. In: *Handbook of Marriage and the Family*, ed. by M. B. Sussman and S. K. Steinmetz, Plenum Press, New York – London, 597–624.
- Roach, A. J., Frazier, L. P.–Bowden, S. R. (1981) The marital satisfaction scale: development of a measure for intervention research. In: *Journal of Marriage and the Family*, 43: 537–547.
- Rofe, Y.–Weller, L. (1988) Marital happiness among mixed and homogeneous marriages in Israel. In: *Journal of Marriage and the Family*, 50: 245–254.
- Rogers, S. J. (1999) Wives' income and marital quality: are there reciprocal effects? In: *Journal of Marriage and the Family*, 61: 123–132.
- Rogers, S. J.–Amato, P. R. (1997) Is marital quality declining? The evidence from two nations. In: *Social Forces*, 97/3: 1089–1110.
- Rollins, Boyd–Harold Feldman (1970) Marital satisfaction over the family life cycle. In: *Journal of Marriage and the Family*, 32: 20–28.
- Rollins, Boyd–Kenneth Cannon (1974) Marital satisfaction over the family life cycle: a reevaluation. In: *Journal of Marriage and the Family*, 41: 271–272.
- Russell, C. S. (1974) Transition to parenthood: problems and gratifications. In: *Journal of Marriage and the Family*, 36: 294–302.
- Sabatelli, Ronald M. (1984) The marital comparison level index: a measure for assessing outcomes relative to expectations. In: *Journal of Marriage and the Family*, 46: 651–662.
- Sabatelli, Ronald M. (1988) Measurement issues in marital research: a review and critique of contemporary survey instruments. In: *Journal of Marriage and the Family*, 50: 891–915.
- Schoen, Robert et al. (1985) Marriage and divorce in twentieth century American cohorts. In: *Demography*, 22: 101–114.
- Schumm, W. R. et al (1986) Concurrent and discriminant validity of the Kansas Marital Satisfaction Scale. In: *Journal of Marriage and the Family*, 48: 381–387.
- Schumm, W. R. (1990) Intimacy and family values. In: *Handbook of Family Measurement Techniques*, ed. J. Touliatos, B. F. Perlmutter, M. A. Straus, SAGE Publications, Newbury Park – London – New Delhi, 164–179.
- Skolnick, Arlene S. (1996) *The Intimate Environment. Exploring Marriage and the Family*. University of California, Berkeley, Harper Collins College Publishers.
- Somlai Péter (1999) A sokféleség zavara: a családi életformák pluralizációja Magyarországon. In: *Demográfia*, 1999/1–2: 38–47.
- South, Scott J. (1985) Economic conditions and the divorce rate. In: *Journal of Marriage and the Family*, 47: 31–41.

- Spanier, Graham B. (1976) Measuring dyadic adjustment: new scales for assessing the quality of marriage and similar dyads. In: *Journal of Marriage and the Family*, 38: 15–28.
- Spanier, G. B.–Lewis, R. A. (1980) Marital quality: a review of the seventies. In: *Journal of Marriage and the Family*, 42: 825–839.
- Spanier, G. B.–R. A. Lewis–C. L. Cole (1975) Marital adjustment over the family life cycle: the issue of curvilinearity. In: *Journal of Marriage and the Family*, 37: 263–275.
- Spanier, Graham B.–Linda Thompson (1982) A confirmatory analysis of the dyadic adjustment scale. In: *Journal of Marriage and the Family*, 44: 731–738.
- Spitze, Glenna–Scott South (1985) Women's employment, time expenditure, and divorce. In: *Journal of Family Issues*, 6: 307–329.
- Stack, Steven–Eshleman, J. Ross (1998) Marital status and happiness: a 17–nation study. In: *Journal of Marriage and the Family*, 60: 527–536.
- Sussman, Marvin B.–Steinmetz, Suzanne K. (eds.) (1988) *Handbook of Marriage and the Family*, Plenum–Press, New York – London.
- Thomson, Elizabeth–Colella, Ugo (1992) Cohabitation and marital stability: quality and commitment? In: *Journal of Marriage and the Family*, 54: 259–267.
- Thompson, L.–Spanier, G. B. (1983) The end of marriage and acceptance of marital termination. In: *Journal of Marriage and the Family*, 45: 103–113.
- Touliatos, J.–B. Perlmutter– M. Strauss (eds.) (1990) *Handbook of Family Measurement Techniques*, SAGE Publications, Newbury Park – London – New Delhi.
- Udry, J. R. (1981) Marital alternatives and marital disruption. In: *Journal of Marriage and the Family*, 43: 889–897.
- Utasi Ágnes (1999) Partnerkapcsolatok és individualizálódás. (Házások, együtt élők, elváltak 24 országban.) In: *Demográfia*, 1999/1–2: 57–70.
- Vaillant, Caroline O.–George E. Vaillant (1993) Is the U–curve of marital satisfaction is an illusion? A 40–year study of marriage. In: *Journal of Marriage and the Family*, 55: 230–239.
- Vannoy, Dana–William Philliber (1992) Wife's employment and quality of marriage. In: *Journal of Marriage and the Family*, 54: 387–398.
- White, James (1987) Premarital cohabitation and marital stability in Canada. In: *Journal of Marriage and the Family*, 49: 641–647.
- White, Lynn K. (1983) Determinants of spousal interaction: marital structure or marital happiness. In: *Journal of Marriage and the Family*, 45: 511–519.
- White, Lynn K. (1990) Determinants of divorce: a review of research in the eighties In: *Journal of Marriage and the Family*, 52: 905–912.
- White, Lynn K.–Alan Booth (1985) The transition to parenthood and marital quality. In: *Journal of Family Issues*, 6: 435–450.
- White, Lynn K.–Alan Booth–John Edwards (1986) Children and marital happiness: why the negative correlation? In: *Journal of Family Issues*, 7: 131–147.
- Yogev, Sara–Jeanne Brett (1985) Perceptions of the division of housework and child care and marital satisfaction. In: *Journal of Marriage and the Family*, 47: 609–618.
- Zuo, Jiping (1992) The reciprocal relationship between marital interaction and marital happiness: a three–wave study. In: *Journal of Marriage and the Family*, 54: 870–878.